

AVDELING FOR BYGDESOSIOLOGI

BOKS 33 — VOLLEBEKK

TELEFON ÅS 901

REFERAT OG NOTATER

FRA FORELESNINGER I BYGDESOSIOLOGI

ved Norges Landbrukshøgskole,

høstsemestret 1965,

av

Odd Grande

F o r o r d.

Disse referatene og forelesningsnotatene som gjøres tilgjengelig for studentene som en mulig hjelp i eksamensforberedelsene er delvis satt opp på grunnlag av lydbandopptak fra noen av forelesningene jeg har holdt i høstsemestret i år.

Både utvalget og organiseringen er blitt noe tilfeldig, dels fordi jeg har fått for liten tid til å redigere det, og dels fordi det ble noe tilfeldig hvilke forelesninger det ble gjort opptak av. Jeg har også sløffet mye av det stoffet som er behandlet omtrent nøyaktig på samme måte i skriftlige kilder som er anbefalt som lesestoff for studentene. Viktige deler av det stoff som er behandlet i forelesningene er såleis ikke med her.

Dette stensiltrykket må da ses på som en midlertidig nødhjelp og som et supplement til det lesestoffet som er oppgitt i litteraturlista. I denne upretensiøse form håper jeg likevel at det kan komme til litt nytte.

Vollebekk, 23. oktober 1965.

Odd Grande

I. INNFØRING

A. Hva er sosiologi?

Først skal vi gå litt inn på noen teoretiske grunntrekk og grunnbegrep i sosiologien. Ordet sosiologi er litt av en bastard, med halvparten latin og halvparten gresk, og betydningen i direkte oversetting til norsk er i grunnen nokså lett å lese seg til etter som vi har begge delene i mange sammensetninger ellers. Sosio- er det samme som sosial - som vi også har i en hel serie med sammensetninger - sosial-økonomi o.s.v., og vi veit at sosial har med samfunn eller samliv mellom mennesker å gjøre. Endinga -logi fra det greske logos har vi også i mange sammensetninger og dessuten i ordet logikk, og det veit vi har med tenking, lære å gjøre. Ei direkte oversetting av sosiologi ville naturlig være samfunnslære eller samlivslære. Nå er ordet samfunnslære opptatt som namn på det reint deskriptive faget som vi har allerede i grunnskolen og i de allmenndannende skolene, og det er derfor blitt til at en også i dagligtalen bruker det internasjonale ordet sosiologi istedenfor å prøve med noen norsk oversetting.

Vi får ofte spørsmål om sosiologien kan komme til praktisk anvendelse. Har det egentlig noen verdi for oss å gi oss i kast med et slikt fag? I den forbindelse kunne jeg ha lyst til å minne om at vi hver eneste dag gjør bruk av som nødvendige deler av vår erkjennelse og av det kunnskapsstoff som vi bruker til løysing av hverdagens problemer, ei rekke resultat fra mange forskjellige fagområder og vitenskaper, uten at vi på noen måte er oss bevisst at det nå egentlig er fysikk eller kjemi vi anvender eller geografi vi gjør bruk av resultatene fra. Vi tenker vel sjelden på at det er den biologiske vitenskapen som gjør det mulig for oss å forstå ulike sammenhenger i naturen. Det er gått inn i hverdagen uten at vi tenker på at det er resultat av vitenskapelige undersøkelser som vi gjør bruk av. Det gjelder for mange fag. Det samme gjelder også for sosiologien. I organisasjonsliv, administrasjon og personalforvaltning har det utvikla seg enkle regler om handtering av mellommenneskelige forhold som er grunnet

på kunnskap om samhandlingsrelasjoner, kunnskap som vi har ervervet oss gjennom vitenskapelig forskning, men uten at noen er seg bevisst at det egentlig er anvendt sosiologi og psykologi vi steller med.

På tilsvarende måte skjer det ei utvikling i opplysnings- og informasjonsmetoder, i landbrukets rådgivningstjeneste, og også i stor utstrekning når det gjelder skolesektoren, kanskje særlig voksenopplæringa, der vi gjør bruk av prinsipp, teorier og resultat utvikla gjennom sosiologisk forskning, uten at det i hvert tilfelle blir spesifisert at dette her det er sosiologi, mens andre ting som vi steller med har sitt utgangspunkt i andre fag.

Det generelle grunnlaget for at vitenskapelig forskning også av grunnfagskarakter, grunnlagsforskning, er av stor betydning også for de praktiske oppgaver vi skal løyse, er kjent nok for folk som har det som sitt yrke nettopp å omsette vitenskapelige resultat i praktisk anvendbar kunnskap, t.eks. for elever ved landbruksskolene. Men det er likevel en viss forskjell på den måten en resonnerer på når det gjelder ting og forhold utenfor mennesket, i naturen som omgir oss, de døde tingene, og for så vidt også de levende - i form av dyr og planter - og de prinsippa vi legger til grunn når det er tale om å forstå mennesket sjøl og våre egne reaksjoner i kontakt med hverandre.

Det var biologien og medisinen som først åpna forskning omkring mennesket på en slik måte at den ble meir allment tilgjengelig, og i neste omgang kan en si at økonomien og psykologien fulgte opp som meir empiriske vitenskaper, også med sikte på praktisk anvendbare resultat. Sosiologien er, også i sammenlikning med disse fagområda, en nykommer, og mindre utviklet enn de andre. Det kan være særlig grunn for oss til å gå litt inn på forholdet mellom psykologi og sosiologi. Det har vært vanlig å rekne med psykologien som et viktig grunnfag for pedagogikken, mens sosiologien ikke på samme måte har vært tatt med, i alle fall ikke i den allmenne pedagogikken. Særlig når det gjelder den type undervisning som de fleste av oss er opptatt av, når det gjelder formidling av fagstoff til voksne mennesker, så vil det imidlertid være like vesentlig for oss å ha innsikt i sosiologiske prinsipp og grunntrekk som i de reint psykologiske.

I sosiologien snakker vi om en sosialiseringssprosess som fører til at et menneske modnes til samfunnsmenneske og en fullt utvikla personlighet.

I faglig opplæringsevne står vi ikke så sjelden overfor samhandlingssituasjoner der de som sitter på tilhørerbenken og er elever, er voksne folk med på sine områder like store forutsetninger som læreren. Hvis vi har kurs for praktiserende bønder, og vi får med noen av de flinkeste produsentene som virkelig kan en spesialproduksjon, så er det ikke snakk om en envegsprosess, der en gjennom den kunnskapsformidling som skjer fra kursledelsens og fra foreleserens side skal "forme og utvikle" dem som er elever. Her må en, i en prosess som er meir gi og ta, bygge på erfaringer og utgangspunkt der fleire, kanskje alle har noe å bidra med, og se om en fra slike utgangspunkt kan komme videre. En slik samhandlingssituasjon kan beskrives ut fra sosiologiske prinsipp, og det er nyttig å være oppmerksom på det teoretiske grunnlaget for den.

Studiet av mennesket i dets forhold til andre mennesker, som jo er sosiologiens arbeidsområde, har vist seg å være et vanskelig tilgjengelig område for vitenskapen, bl.a. fordi objektivitetsproblemet får en annen karakter når vi sjøl er en del av det objekt som skal utforskes. Det kan være vanskelig nok i mange forskingsprosesser å holde utenfor forskerens egen verdiorientering og mulighetene for påvirkning av resultatene i retning av det som forskeren måtte ønske å nå fram til. Men når det er mennesket sjøl og våre egne samhandlingsrelasjoner, til og med våre egne fordommer, som "settes under mikroskopet", så får dette objektivitetsproblemet en ny dimensjon. Og det er ei rekke ting som vi på forhånd meiner å vite om vårt forhold til andre mennesker som kan stå i vegen for og blokkere lyst og evne til å ta imot ny kunnskap, ny erkjennelse om hvordan vi egentlig reagerer i samhandling med andre mennesker.

For i det heile å nå fram til prinsipp som vi kan ha håp om å bygge på, så må vi søke å løyse opp hverdagens mylder av ulike samhandlingssituasjoner i en del forenkla typer eller kategorier. Økonomien som kanskje var den atferdsvitenskapen som

først fikk et noe meir konkret holdepunkt i empirisk forskning, startet sin ekspansjon med en abstraksjon som i og for seg er fullstendig meningsløs når en tenker nærmere over det. Det vi kaller "det økonomiske menneske", "the economic man", eller "homo economicus", viser at en resonnerer i økonomien - eller gjorde et i "klassisk" økonomi - som om alle menneskets handlinger nå galdt økonomiske spørsmål, tok sikte på en profitmaksimering, at det var å oppnå det beste økonomiske resultat som var hovedmålsettingen.

Vi visste tidlig at dette merkelige vesenet som mennesket er, dette sosiale dyret, det er langt meir komplisert enn som så. I mange situasjoner kan enkelte mennesker være for dovne til å bry seg om å satse på å tjene meir penger. Det er stor forskjell på hvor mye muligheten for å tjene noen kroner ekstra kan motivere ulike personer til en ekstra innsats. Likevel så ga en slik "urealistisk" forenkling utgangspunkt for framstøt i økonomisk teori og økonomisk forskning som har vært med på å bringe samfunnsvitenskapene generelt sett framover. Her vil jeg også gjerne skyte inn at samtidig som det skjer en sterk utvikling i de forskjellige samfunnsvitenskapene i dag, så er det også en tendens til at grensene mellom fagområdene viskes ut. Mange av de viktigste og mest interessante forskingsframstøt skjer på grenseområder, t.eks. mellom økonomi og sosiologi, eller mellom sosiologi og psykologi. Vi har i løpet av de siste årene hatt en enorm utvikling i smågruppeforskning, der psykologer og sosiologer sammen, ut fra hver sine forutsetninger, har gått løs på problemstillinger og "eksperimenter" som kanskje kan synes lite realistiske, men som likevel har gitt vesentlig ny erkjennelse om hvordan det enkelte menneske reagerer i forhold til andre i ulike samhandlingssituasjoner i små grupper. På samme måte som de fleste andre fag bygger på en rekke grunnfag, så har vi behov for nært samspill mellom samfunnsvitenskapene.

Når det gjelder spørsmålet om vi kan nå fram til praktiske resultat, så la oss også i alle fall ha det utgangspunkt klart at det også på de fleste andre områder har vært helt uklart for oss, når det har vært satt i gang forskning, hvorvidt den ville føre fram til praktiske resultat eller ikke. Men vi ville i alle

fall ikke hatt noen sjanse til å oppnå ny erkjennelse hvis vi ikke prøvde, - hvis ikke denne fri og ikke formålsbestemte forskingen kunne gå sin gang.

B. Symbol og samhandling.

En stor del av de tingene som omgir oss, og av det som er utgangspunkt for våre tanker og refleksjoner, det er produkter av menneskers aktivitet i samhandling med hverandre. Det er ganske utrolig hvor lite av vårt tilvære som oppleves i isolasjon, som liv i ensomhet, der vi opptrer som en egen enhet, helt skilt fra andre mennesker. Vi har en naturlig tendens til å oppfatte oss sjøl som en enhet i forhold til alle de andre vi har med å gjøre. I en bestemt samhandlingssituasjon som vi kaller dyaden og der det bare er to mennesker i samhandling med hverandre, er det også forholdsvis lett å holde de to ut fra hverandre. Så snart det kommer tre mennesker i en gruppe som deltar i en samhandling så er det vanskeligere fordi det da innenfor denne trekanten allerede eksisterer relasjoner mellom to som den tredje ikke kan kontrollere. Da ser vi lettere at det er visse relasjoner mellom menneskene som er betydningsfulle og ikke bare hva hver enkelt er, hver for seg. Dette er sentralt i vårt utgangspunkt for beskrivelse av en sosial situasjon. Vi oppfatter et samhandlingssystem - eller et sosialt system som er et grunnbegrep i sosiologien - som noe vi kaller en struktur av rolleforpliktelser eller en struktur av roller som i prinsippet skal kunne være lik og fungere på samme måte, uansett om en setter forskjellige mennesker inn i disse rollene.

Stort sett kan en tenke seg at om en skole får nye elever og kanskje nye lærere, så er samhandlingsrelasjonene, det sosiale systemet, stort sett det samme. Forutsatt at hver enkelt kjenner den rollen han forutsettes å skulle spille i det enkelte samhandlingssystem så vil vi utføre den omtrent på samme måte som et annet menneske ville gjøre det. Men oppstår det forvirring med hensyn til hvilke rettigheter vi har i den rollen vi er i, eller

hvilke forpliktelser vi har, eller hva vi kan vente oss av de andre som deltar i samhandlingssituasjonen, da kan det oppstå mange problemer i det sosiale samkvemet som fører til sosial konflikt, og som kanskje i outrerte tilfelle gir som resultat at det samhandlingssystemet det er tale om ikke kan få realisert den felles målsetting som måtte ligge til grunn for samhandlingen i vedkommende gruppe.

Vi godtar naturligvis og legger stor vekt på det som er psykologiens arbeidsområde og hovedproblemstilling i studiet av mennesket, i studiet av utvikling av personligheten. Individualpsykologien har fokus på den enkelte personlighet, på det enkelte menneske. Det er et viktig felt for erkjennelse og for forståelse av sosialt samliv. Men det er ikke hovedfokus for oss i sosiologien. Det som er hovedinteressen vår, det er det som skjer i kontakten mellom mennesker, og det vi prøver å finne ut, det er om det finnes prinsipper, regler som regulerer dette samlivet, regulerer denne kontakten, prinsipper og regler som det er nødvendig for oss og nyttig for oss å kjenne om vi f.eks. skal påvirke utvikling av forskjellig slags samhandling.

Her kan det være nødvendig å si noen ord om det vi kaller symbolfunksjonen. Grunnlaget for all samhandling er at vi kan lære å bruke og forstå symboler på samme måte. Symboler er da noe som vi gir ei mening ut over hva det i og for seg og objektivt sett er.

Det mest grunnleggende sett av symboler er sjøle språket. Men vi har også heilt andre ting, dels av materiell og dels av immateriell karakter som er av vesentlig interesse. I innføringsheftet har vi brukt eksemplet med en rød tøybit som i og for seg jo bare er et stykke rødt tøy, som kan beskrives objektivt på forskjellige måter, slik at en får vite noe om storleik, stoff, kvalitet o.s.v. Men den betydningen den har som symbol, for hvordan mennesket reagerer på den, for menneskelig samhandling, varierer enormt. Den har heilt ulik mening om den t.eks. henger bak på en lastebil eller bæres framfor et opptog av mennesker, eller finnes i et utstillingsvindu for dametøy. Det kan være akkurat samme tøybiten, det kan være bare et rødt, firkantet

stykke tøy; men det er ikke det at det er et rødt stykke tøy som er det avgjørende i disse forskjellige samhandlingssituasjonene. Det er det at mennesker kjenner til at dette er et symbol som brukes i en bestemt betydning som gjør det meningsfylt, t.eks. i de tre tilfellene jeg nevnte. Tilsvarende kan en ta nesten hva som helst som symbol når en bare definerer hvilken betydning det skal ha. Dette gir også utgangspunktet for det grunntrekket, den grunnregelen i sosiologi, som sier at en sosial situasjon, en samhandlingssituasjon mellom mennesker, er slik som den er definert. Vi kan forestille oss at de samme menneskene som nå er samlet i dette rommet kunne være i like stor fysisk nærhet av hverandre i en rekke forskjellige situasjoner som betydde noe heilt annet for hver enkelt og for oss samlet enn det gjør når vi er plassert slik vi nå er plassert. Om vi tilfeldigvis alle kom til å passere samme gatekryss i Oslo sentrum en travel formiddagstime, i hver vår retning og kanskje med mange andre innimellom, så behøvde det ikke være noen samhandling i gang mellom oss. Om vi deltok i et bryllup eller en begravelse, et møte av en eller annen art, der kanskje forskjellige av oss hadde forskjellige oppgaver, så var vi jo stadig de samme menneskene. Det er innlysende nok, men den sosiale realitet som omga oss, og det som det ble forutsatt at vi skulle gjøre, den oppførsel som ble ventet av oss, kunne være radikalt forskjellig.

Det kan ha svært betenkelige sider om noen begynner å blande sammen sine roller. Det er likevel ikke vanskelig å finne eksempler på at det blir gjort. Og vi har mange roller hver enkelt av oss. I et moderne samfunn blir det gjerne større og større rollespesialisering, noe som også kan føre til at en i mange situasjoner står overfor et problem om hvilken rolle som er den viktigste, hvilken skal ha prioritet og hva er det som er riktig atferd? En kan bare ta utgangspunkt i en person som t.eks. er ektemann, familiefar, forstander i pinsemenigheten, ordfører, medlem av skolestyret. Det ville skje fantastiske ting om mannen begynte å gå i surr og blande sammen disse rollene sine og opptre som far i herredsstyret, eller som forstander i pinsemenigheten heime sammen med ungene. Det er også klart at

han lett kan komme i den situasjon at han, t.eks. av tidshensyn, kan få vanskelige valg: Skal jeg nå ta meg av ungene og være en skikkelig far, skal jeg nå gjøre det pinsemenigheten venter av meg eller skal jeg gå på møte i skolestyret? Dette er jo veldig elementært at tidsproblemet kan føre til konflikt som kan gjøre det vanskelig å vite hvilken rolle som skal prefereres i en gitt situasjon.

Men vi blir nok nødt til også å gå inn på andre situasjoner der det kan være andre forhold som gjør det enda vanskeligere å avgjøre hva det er som egentlig skal ha prioritet. Og er det egentlig mulig, uten at det fører til for stor påkjenning på den personligheten det er tale om, å oppfylle rollekravene på alle felter? Her har vi i forholdsvis enkle ord - på mange av dere virker det sikkert banalt - prøvd å gi uttrykk for noe av det som jeg ser som sentralt i dagens samfunnssituasjon når vi må konstatere, bl.a. at psykiatikere, nerveleger o.s.v., får mer å gjøre, at mennesket har vanskelig for, med den personlighetsstruktur, personlighetsoppbygging som den enkelte har, å gli inn i, og manipulere sine forskjellige roller; å fylle sine forskjellige forpliktelser og ta vare på sine forskjellige rettigheter i samlivet med andre mennesker. Personlighetssystemet kan være utsatt for så sterkt press at det kan ha vanskelig for å fungere.

I andre situasjoner kan det være et samhandlingssystem som vil ha vanskelig for å fungere. Det kan skje om en lar omsynet til personlighetens integrasjon og til at en skal sørge for at det enkelte menneske er i stand til å løse sine problemer, ha høgste prioritet. Hvis en av ektefellene, eller begge, eller noen av barna i en familie, opptrer veldig mye som egoister og bare tar hensyn til sine egne interesser, da kan det lett bli en påkjenning for samholdet i familien. Det kan være at de har forskjellige interesser, forskjellig utgangspunkt. Det kan føre til at en får problem, dels av psykologisk, dels av sosiologisk karakter, i familiesituasjonen. Vi har både skilsmisse- og generasjonsavstands-problematikken innenfor familieinstitusjonen.

C. Roller og samhandling.

Jeg nevnte ikke familien tilfeldig; jeg nevnte den bl.a. fordi den er en av de grunnleggende sosiale enhetene, som har vært gjort til gjenstand for forskning og studium av både sosiologer og psykologer. Samhandlingen mellom enkelt-individer er her så vedvarende og så omfattende at det fører til særlige forpliktelser, slik at det langt på veg er hele personligheten som er med i samhandlingen, og ikke bare en enkelt avgrenset rolle.

Det har mindre å si hvem vi er t.eks. i kontakten t.eks. med ekspeditrisen på andre sida av disken når vi kjøper ei skjorte. Hvis vi bare betaler riktig for skjorta og får det nummeret vi skal ha, så er det irrelevant om vi liker hverandre eller ikke. Den samhandlingssituasjonen er definert på en slik måte at de andre sidene ved personligheten, de andre sidene ved oppførselen, skal ha mindre å si.

Men slik er det ikke i familien eller - noe mindre typisk kanskje, men i prinsippet på samme måte - i et gardssamfunn, i et grendelag der alle kjenner alle og vet at en også skal ha med hverandre å gjøre seinere. Dette er samhandlingsrelasjoner av mye mer forpliktende karakter enn flertallet av de samhandlingsrelasjoner i et moderne samfunn som hver enkelt av oss deltar i. De er nemlig av kontraktstypen. Vi leverer en vare og får betaling for den, eller vi møter et menneske for å diskutere et faglig problem. Vi leier en mann til å kjøre oss i drosje inn til byen fordi vi ikke rakk bussen. Hvis vi går i detalj og studerer hver enkelt enhet, også av slike enkle samhandlingssituasjoner, så vil vi se at de består av en masse muligheter for forskjellig utfall, og at det ikke på noen måte er irrelevant i alle situasjoner om drosjesjåføren har hatt en trette med kona før han tok sin tørn eller ikke. Men likevel er det jo lett å se at denne typen av samhandlinger er mye enklere, og engasjerer en mye mindre del av personligheten enn t.eks. samhandlingene i familien.

Men grunnleggende for alle disse typene av samhandlinger er altså denne menneskets evne til å lære, bruke og forstå symboler, at symbolene har noenlunde sammen mening for den enkelte.

Vi slår altså fast at det er de sammenhengene som en gjenstand forekommer i, et symbol forekommer i, som er avgjørende for den betydning det har som meddelelsesmiddel og som ledd i samhandling, dette at symbolene viser til noe annet enn seg sjøl og at de som deltar i samhandlingen har en felles forståelse av hva denne meninga er.

På tilsvarende måte er det med de rollene som den enkelte har, og de forpliktelsene og rettighetene som er knytt til rollene. All samhandling bygger på den forutsetning at den enkelte rolle-innehaver har et visst kjennskap til hvilke forpliktelser og hvilke rettigheter han har. Det beror mye på det enkelte samhandlingssystemet hvor klart slike roller er spesifisert, hvor nøyaktig beskrevet det er hva en skal gjøre og ikke gjøre. Vi har i lovgivningen visse generelle trekk som gjelder alle som deltar i samhandlingssystemet Norge. Vi har en god del flere og ofte også viktige "regler og forskrifter" som vel aldri er blitt nedskrevet, men som det likevel er minst like nødvendig å være oppmerksom på.

De forskjellige nettverk av forpliktelser og rettigheter som rollene utgjør, er det vi kaller strukturen i samhandlingssystemet, i samfunnet. Et samhandlingssystem kan jo være alt fra en liten gruppe - i et grensetilfelle er det bare to roller og to mennesker som deltar - og opp til de største og mest kompliserte former for menneskelig samhandling som tenkes kan. I en viss forstand kan det faktisk i dag sies at alle menneskene i hele verden har såpass kontakt med hverandre at de for visse formål kan ses på som et samhandlingssystem. Det sier seg da sjøl at de aller fleste samhandlingssystemene vi kan analysere, de er samtidig både deler av større enheter, mer kompliserte enheter som de kanskje har oppgaver å fylle i forhold til, og de er samtidig også ofte sammensatt av en serie med mindre samhandlingssystemer.

At vi i denne gruppa her hører til innenfor det norske samfunnet, at vi hører til innenfor Norges landbrukshøgskole, at vi hører til innenfor et samhandlingssystem som kan omfatte de som er opptatt av problem i forbindelse med landbruksopp-

læring i Norge, er uten videre klart. Vi er også ledd i mye større sammenhenger av forskjellig art. Samtidig kan det lett tenkes oppdelt grupper innenfor det samhandlingssystem som er her, ved å gruppere sammen folk som har en spesiell bakgrunn på det eller det området, spesielle interesser der eller der. Klassen kan godt tenkes brukket opp på forskjellig måte. Og en kan så få roller innenfor hvert enkelt av disse systemene.

Det som jeg gjerne ville at vi skulle konsentrere oss litt om, det er den måten et menneske skaffer seg eller blir tildelt en rolle på. Det er to hovedprinsipper for rolletildeling som det er viktig å være oppmerksom på. Det ene er en type roller som vi skaffer oss, som vi får, på grunnlag av at vi kan en bestemt ting, vi har lært noe som gjør oss i stand til å fylle de oppgavene, utføre de forpliktelsene som er lagt til vedkommende rolle. Det kaller vi en tildelt rolle.

Tilsvarende har vi også en posisjon i strukturen, samhandlingsstrukturen, som vi gjerne kaller status. Status og roller brukes delvis om hverandre, men stort sett bruker vi status meir om det statiske, den plassen eller posisjon en har, mens rollen er meir det dynamiske som beskriver hva en foretar seg, hva en gjør. Vi sier ofte at status har sin plass innenfor strukturen, mens rollene er elementer i prosessene, i funksjoneringen av samhandlingssystemet.

En får seg altså tildelt en del roller på grunnlag av at en er i stand til å utføre visse oppgaver. Det er i grunnen et bedre ord for det på engelsk. Det er achieved, eller oppnådd. Det ligger noe meir i achieved enn i tildelt, nemlig dette at vedkommende rolle er oppnådd. Det forutsettes t.eks. at en skal ha eksamen fra den eller den skolen for å få en bestemt stilling eller for å kunne bli tildelt en rolle. I og med at en har kvalifisert seg for oppgaven, så kan en oppnå rollen.

En annen type tildeling eller rekruttering til roller kaller vi tilskrevet, og det er en direkte oversettelse av det engelske ascribed. Det er roller som vi ikke behøver å gjøre noe for å oppnå. Vi bare får slike roller om vi vil eller ikke. Det er roller som har sammenheng med om vi er født som mann eller

kvinne, om vi er født inn i en bestemt familie, at vi får en sønnerolle i forhold til våre foreldre, roller som bror i forhold til våre søsken, eller rolle som nabo i forhold til de andre som bor i nabolaget. Det fordres ingen eksamen, det fordres ingen spesielle forutsetninger for å komme inn i slike roller. Vi blir tilskrevet disse på basis av hva vi er.

Disse to forskjellige prinsippene for rekruttering til roller, de er i en viss konflikt og konkurranse med hverandre. I moderne samfunn med yrkesspesialisering har vi hatt en utvikling i retning av at stadig flere roller tildeles, mens det i det gamle bondesamfunnet var en overveiende grad av roller som var tilskrevet.

D. Rekruttering til bonderollen.

Vi kan her rykke rett inn i den aktuelle samfunns-situasjon og aktuell debatt med spørsmålet om hvorvidt rekrutteringsprinsippene for yrkesroller i en næring som jordbruket, kan og bør være de samme som i de fleste andre yrker. Diskusjonen omkring fagbrev i jordbruket, obligatorisk yrkesopplæring, peker direkte i retning av tildeling av yrkesroller, mens det å bli bonde på grunnlag av at en er eldste sønn til en person som er bonde er tilskrivning av en rolle.

Det finnes mange tilfelle der vi ikke kan være så heilt klar over hvilket prinsipp som blir fulgt. Om en sønn overtar en kolonialforretning etter faren så kan en i en viss forstand si at han overtar denne forretningen fordi at faren har hatt den og vil overlate den til sønnen. Men han kan ikke gjøre det uten å ha handelsbrev. Altså har en der det forhold at det prinsippet som spesielt nyttes for tildeling av yrkesroller, det slår igjennom og kan bli avgjørende, selv i en situasjon der de generelle arveprinsippene som vi har i vår lovgivning og i vår kultur, skulle tale for at eiendom kan arves og dermed også disposisjonsretten over vedkommende forretning. Der har vi

et tilfelle av konflikt mellom de to formene for rekruttering til roller. Dette er ganske vesentlige ting også når vi skal vurdere de forskjellige typene av samhandlingssystem som var utgangspunkt på den ene sida i "bygdemåten" å være på, å samhandle på, og på den andre sida de som er preget av bysamfunnets og byttesamfunnets måte å samhandle på.

Tilskrivning av status og tilskrivning av roller er mye nærmere den form for kontakt mellom menneskene som en hadde i det gamle bondesamfunnet og som en i stor utstrekning har i mange grender og bygdelag den dag i dag, der alle kjenner alle og har nokså nær kontakt. Men en vesentlig del av det kompliserte maskineri som et moderne industrisamfunn utgjør, kunne faktisk ikke fungere uten å bruke den "nye" formen for rolletildeling.

Noen av de vanskeligste problemene en står overfor når det gjelder det en kaller utviklingshjelp - å arbeide for teknisk utvikling av land med en kultur som er fremmed overfor mye av "teknikkens krav" har sammenheng akkurat med dette. Mest typisk, mest iøynefallende, kan en se det i India, der vi alle kjenner til kastesystemet som har betydd så enormt mye. Er en født inn i en kaste så skal en være der livet igjennom. Da hjelper det ikke å ta yrkesutdanning for å skaffe seg et annet yrke. Det er ganske sikkert heilt riktig som det har vært sagt av mange indiske politikere og samfunnsplanleggere at det var en absolutt forutsetning for at India kunne starte en moderne industriell utvikling med fleksibel yrkesspesialisering at det vesentlige leddet i indisk kultur som hadde med kastesystemet å gjøre, som hadde med tilskrivning også av yrkesroller å gjøre, det måtte bort for å gi plass for tildeling av yrkesroller på basis av at de som skulle ha disse rollene kunne de tingene som de skulle utføre i de spesialiserte rollene.

Mye avhengig av hva slags generell holdning eller innstilling vi har til det som skjer i bygdene våre, og hvordan vi ser på jordbruket som næring, kan vi komme ut med det ene eller det andre standpunktet til spørsmålet om obligatorisk yrkesopplæring i jordbruket, til spørsmålet om en fortsatt skal gi plass for tilskrivning av bonderollen eller om en må gå over til til-

deling. I dag skjer jo for så vidt begge deler. Vi har f.eks. slike roller i bondeyrket som forpakterrollen som stort sett blir tildelt på grunnlag av de forutsetningene vedkommende har for å forpakte et bruk.

Men nå har vi også vært inne på et annet komplisert forhold. Jeg nevnte bonderollen nærmest som eksempel på en yrkesrolle, og der er jeg nødt til med en gang å ta et forbehold, for bonderollen har vært og er og vil ganske sikkert også i framtida være noe annet og meir enn en yrkesrolle. Det er ikke så enkelt som i mange andre yrker at en kan bli ansatt i en stilling og utføre arbeidet, kanskje til og med ha stillingsinstruks å gå etter. I en rein yrkessituasjon er hele rollen i grunnen preget av hva som skal gjøres i yrket. Det er neppe mulig, sjøl om det skulle være en slik verdiorientering i samfunnet at det var et sterkt press i retning av det, så er det neppe mulig å foreta en slik forenkling av bonderollen at en bare kan beskrive den som yrkesrolle. Og der er vi inne på at rollene, våre enkelte roller, kan være knyttet sammen nærmest i bunter av nærliggende roller.

Bonderollen har et klart yrkesrolleaspekt, men bonden har også en rolle som nabo, som samfunnsmedlem i grenda og bygdesamfunnet, út over det som er knyttet direkte til det å utføre de arbeidsoperasjonene på bruket som en driftsleder forutsettes å skulle utføre.

Når det er problematisk, og kanskje avgjørende for hvordan bygdesamfunnet skal fungere, dette med om bonderollen skal tildeles eller tilskrives, så har det sammenheng med dette at det å være bonde, det er meir enn en yrkesrolle.

Vi hører til en etat som er opptatt av å formidle fagkunnskap, opptatt av å få det faglige nivå i jordbruket hevet, og dermed interessert i å få flest mulig brukere med fagutdanning. Dette fører lett til en overvekt av interesse for å vri bonderollen i retning av en tildelt type av en rein yrkesrolle. Men det kan være andre forhold ved vurdering av situasjonen i bygdesamfunnet som kan slå igjennom og føre til et annet standpunkt.

Hvis vi er innstilt på å bevare mest mulig av bygdesamfunnet som det har vært, så er det mye som taler for at en slik innstilling ville føre oss i retning av å understreke de tilskrevne rolleaspektene. En odelsgutt som er vokst opp i grenda og ser den som ramme om sitt liv, han vil være meir interessert i å bevare miljøet, være opptatt av fellesoppgaver o.s.v. i grenda og bygda, enn t.eks. forpakteren som kanskje kommer på en tre-årskontrakt og som mest er interessert i å ta ut et godt driftsresultat av den garden som han driver. Han vet kanskje ikke om han får kontrakten forlenget. Han har kanskje en meir yrkesbevisst innstilling til det landbruksfaglige, og er kanskje en bedre klient for rådgivingstjenesten, er kanskje minst like effektiv som yrkesutøver, men han kan være uten motivering til å ta på seg roller i det samhandlings-system som bygda utgjør. I alle fall kan det her være en forskjell på motivering til å engasjere seg i lokale oppgaver, i gjennomføring av fellestiltak o.s.v.

Det er de som har vært inne på at den iøynefallende forskjellen mellom gutter og jenter i flytting fra landsbygda, at jentene flytter tidligere og i større antall enn guttene, kan ha hatt en sammenheng med at det gamle bondesamfunnet var mye av et mannssamfunn, et odelsbondesamfunn. Guttene, og da først og fremst den eldste i søskenflokk, men også de andre i større utstrekning enn jentene, var bundet til garden og bygda på en heilt annen måte enn jentene. Vi har andre forklarings-elementer som de fleste vil si heilt overskygger dette. Men at det kan være av en viss betydning, tror jeg ikke vi skal se bort fra.

Når vi har lagt merke til visse bygder der det er svært mange forpaktere, så har det ikke vært vanskelig å registrere at dette kan ha ført til faglig framgang for jordbruket, reint isolert sett. Men det kan også ha ført til oppløsning av det som mange vil kalle det gode bygdemiljøet, interessen for å utvikle samlivsformene i nabolaget. Meir av det rotlause, den mindre faste tilknytting til bygda kommer inn og fjerner mye av det gamle skillet mellom det som virkelig ligger i ordet bonde, buende, bosatt, og den som er meir bevegelig i sitt forhold til naturen og de stedene der en slår seg til.

I diskusjonen om obligatorisk yrkesopplæring har det vært hevdet at sjøle eierforholdet kan en ikke gripe inn i. Odelsretten får gå sin gang og de som arver en gard må få lov til å eie den. Men det er sjøle dette å sikre best mulig forvaltning av alle de ressursene som settes inn i jordbruket, driftslederfunksjonene, - altså reine yrkesrolleaspekter av bonderollen - som gjør det ønskelig med rekruttering på basis av utdanning og faglige forutsetninger. Men da kommer lett denne driftslederen, enten han er forpakter eller ansatt bestyrer, svært mye i samme stilling som forpakteren i dag.

Det er ikke - i alle fall ikke i en sosiologitime - noe rimelig grunnlag for å si at det ene standpunktet til et spørsmål som tvungen fagopplæring er rett og det andre er galt. Men det må være et grunnlag for å si at avhengig av hvilken verdiorientering som er dominerende i det samfunn, i den kultur dette problemet reises, så kan en arbeide seg fram mot ulike løysinger. Og det er fundamentalt.

Skal vi stille oss som observatører, analytikere, som folk som prøver å forstå hva som egentlig skjer i visse samhandlingsprosesser så må vi søke å stille oss utenfor disse verdiorienteringene. Vi kan likevel komme til konklusjoner som kan være eksakte nok, verdifulle nok, og de kan være praktisk anvendbare. En kan i visse situasjoner i alle fall av mer enkel karakter gå så langt som til å si at forutsatt en gitt verdiorientering, så vil det være riktig å velge konkrete løysinger som harmonerer med den.

Verdiorienteringa i et samhandlingssystem er ikke konstant. Som andre trekk i kulturen, kan også den endres. Men samme generelle verdiorientering kan også gi seg ulike manifestasjoner i konkret samhandling avhengig av mange "ytre" forhold.

E. Endringer i samhandlingssystem.

Mange av samhandlingssystemene som vi deltar i, gjennomgår visse former for faseforskyvning. De fungerer på forskjellig måte, t.eks. etter alderen til dem som er medlemmer av samhandlingssystemet. La oss bruke familien som det opplagte eksemplet. Og la oss igjen se på jordbrukerfamilien og vedkommendes forhold til gardsbruket. Hvilke aspekter av bonderollen er det som i de forskjellige faser av familiens utvikling kan være de viktigste? Det reinte driftsøkonomiske resultat av jordbruksdrifta vil ha en meir dominerende betydning i visse faser av familiesyklusen enn ellers. At motiveringen for faglige forbedringer, for å satse sterkt på å investere jordbruksdrifta, ser ut til å konsentrere seg omkring, kanskje ikke den aller første fasen av perioden som sjølstendig jordbruker, men forholdsvis tidlig i denne utviklinga, er nok meir enn tilfeldigheter.

Med den veldige variasjonsbredden vi har i naturlige forutsetninger for jordbruket, og variasjon i størrelse på bruka, så kan det bli et komplisert spill om vi skal etablere kriterier for rekruttering til rollene som innehaver av disse forskjellige bruka. En kan tenke seg en situasjon med et bruk som kan være eneyrke-bruk for en ung og kraftig kar med stor arbeidsevne og kanskje god faglig innsikt, men som ikke kan gi det samme grunnlag for en bruker på et annet stadium i familiesyklusen.

Hvordan skal en handtere slike problem, teoretisk og praktisk, i et system der en skiller ut yrkesrollen som det ene vesentlige? Forutsetter ikke tvungen fagopplæring nærmest en driftsform som bygger på enheter som skal kunne tilpasses til å være høvelig arbeid for en mann, altså at det er familiebruket som eneyrke som er modell for et standpunkt som gjør en bestemt rekrutteringsform naturlig. Vil det ikke by på problemer hvis en tar for seg andre typer av bruk, andre bruksstørrelser og tar med i vurderingen familiens situasjon i forskjellige stadier av utviklinga?

Nå kan en si at den som har fagutdanning vil ha bedre evne til å tilpasse driftsformen etter ulikheter i naturvilkår og brukstype. Men vi kan også se på forholdet til dem som har små bruk t.eks. rundt konfeksjons- og møbelfabrikker i, la oss si ei Sunnmørsbygd. De vil være avhengige av inntekter utenfor landbruket i stor utstrekning, og de yrkene som er alternativer eller kombinasjonsmuligheter, forutsetter rekruttering til vedkommende yrke på basis av tildeling av yrkesroller på grunnlag av faglige forutsetninger. La oss si at det er en viss eksamen som skal til, en obligatorisk yrkesopplæring også her. I et "omstillingssamfunn" kan det nok tenkes at mange, ikke minst på bygdene, må være innstilt på å lære og å kunne hevde seg i meir enn ett yrke. Men ved å satse på fagbrev, på betoning av yrkesrolleaspektet også i jordbruket, kan det kanskje føre i retning av at vi vil gjøre mulighetene for å make å gjennomføre en vellykket yrkeskombinasjon mindre. Hvis vi har med et "typisk støttebruk" å gjøre, som ingen rekner med at det kan være aktuelt å drive som hovedyrke, vil krav om fagbrev være lite aktuelt.

Det er altså en serie med vurderingskriteria som kommer inn i bildet, og det standpunktet vi tar til et tilsynelatende klart og avgrensa faglig spørsmål, kan ha konsekvenser for andre samhandlingsrelasjoner, andre samfunnsforhold enn de som de umiddelbart virker inn på.

Dette er også noe av problemet med samfunnsplanlegging i forhold til reint teknisk planlegging. De inngrep vi gjør på et område, og som vi har muligheter for å vurdere virkningene av innenfor vedkommende sektor, de slår også ut på andre områder, til dels med helt uforutsette konsekvenser. Det er derfor viktig å kunne analysere også sidevirkningene, konsekvensene ut over de som er direkte tilsiktet, når en går inn for endringer i samhandlingsrelasjoner.

Dette har også sammenheng med gjensidigheten i rolleforpliktelser, innenfor de enkelte samhandlingssystem og i forhold mellom ulike samhandlingssystem. Vi kan vanskelig tenke oss et delsystem som fyller sin funksjon overfor et meir om-

fattende system uten at det også foreligger tilsvarende forpliktelser fra den andre sida. En rolle har aldri bare forpliktelser eller bare rettigheter, den har begge deler, og det er andre roller som nesten er speilbilde av rollebeskrivelsen for den første.

Aller best kan vi kanskje beskrive gjensidigheten i samhandling ved å se på arbeidsfordelingen mellom yrkene i et moderne samfunn. Når vi kan engasjere oss, kanskje hele vår yrkesaktive periode, i et spesialisert yrke med å løyse en veldig liten del av de problemene som et menneske må ha løyst for å få dekket sine behov, så forutsetter jo det at det er andre som spesialiserer seg på å løyse alle de andre oppgavene, også for oss. Når vi ikke produserer all mat sjøl så er det andre som produserer den for oss slik at vi kan kjøpe den, mens vi selger produkter av vår egen innsats, i varer eller tjenester. Yrkesspesialiseringensproblematikken kan også anvendes på hvordan hele samfunnet fungerer.

Samfunnet kan deles inn i grupper, og all samhandling skjer i ulike slags grupper. Vi snakker ofte om to hovedtyper av grupper, alt etter hvor vedvarende og omfattende samhandlingen er. Familien er det klassiske eksemplet på primærgruppen, mens en formelt organisert sammenkomst av mennesker som kanskje ikke kjenner hverandre, men som sammen skal drøfte et spesielt problem, er en illustrasjon av en sekundærgruppepreget samhandlingssituasjon.

F. Lagdelling.

En type grupperinger som er veldig vesentlig og mye omtalt i diskusjon om samfunnsspørsmål, og som også har en distinkt mening og betydning i sosiologien, er begrepet sosial klasse. I et samfunn skjer det alltid lagdelling ved grupperinger av status- og rolleposisjoner som har visse felles trekk i levevis, kanskje yrke, ideologier, følelse av samhørig-

het, følelse av å være noe annet enn personer som hører til en annen klasse.

Det er ofte snakket om avskaffing av klassesamfunnet, en har hatt forestillinger om ganske enkle inndelinger av samfunnet i to eller tre klasser og en har hatt mer nyanserte forsøk på å skaffe seg en oversikt over hvordan samfunnet er lagdelt, hvordan statusposisjoner forholder seg til hverandre. En kan her gjøre det enkle eksperimentet at en distribuerer en liste med en lang rekke navn og yrkestitler, hulter til bulter, fra fenrik til biskop og bonde og regnskapsfører, tilfeldig og om hverandre, og ber en del personer gruppere disse, nummerere de etter hvilke yrker en trodde hadde den høyeste status i samfunnet. På den måten kan en finne ut noe om hvilke yrker som blir vurdert høgst generelt sett og hvilke blir betraktet som "lavklasseyrker". Lagdelingen i samfunnet har store konsekvenser og tildeling av ulik status til ulike yresroller kan ha viktige funksjoner i samfunnet.

La oss først se litt på spørsmålet om tildeling eller tilskrivning av en rolle vil være av betydning for lagdelingsprosessen og for den status rollen eller yrket får i samfunnet. Hvilken konsekvens vil det ha for bonderollen, hvordan en bonde jamt over blir vurdert i forhold til andre grupper i samfunnet, om en har rekruttering til bonderollen på basis av tildeling eller tilskrivning, på basis av at en skal kunne sitt fag eller på basis av at en skal kunne arve garden og dermed gå inn i rollen på den måten.

Det har vært en ganske klar tendens til at høg-statusroller i det gamle samfunnet var tilskrevet, mens yrkesspesialiseringen som har foregått i kolossalt tempo i løpet av de siste 100-150 år, har ført med seg en stadig sterkere aksentuering av og også en høyere status til de tildelte rollene som det stilles størst krav for å fylle. Dette skulle da muligens bety at det i et tradisjonspreget samfunn, et samfunn preget av tradisjonelle verdiorienteringer, ville bonderollen få høyere status om den ble tilskrevet, mens en i et typisk kommersialisert, industrialisert samfunn, med sterk yrkesspesialisering, skulle kunne tenke

seg at jo strengere faglige krav det ble stilt for tildeling av rollen, jo høgre status skulle en få.

G. Sosialisering.

Vi har gjerne klare kriterier for å slå fast om et individ er medlem av en gruppe eller ikke. En gruppe kan være karakterisert ved hva som kvalifiserer for medlemskap. Snekkere blir vanligvis ikke medlemmer av bondelaget; det er bøndene som blir det, for å ta banale eksempler for å gjøre det helt konkret. Grupper generelt betraktet har svært mange likhetstegn med den spesielle type av gruppe som organisasjonene utgjør, når det gjelder slike forhold. Men samtidig er altså gruppene en konkret manifestasjon av det vi kaller sosiale system og de er ikke system av personer, men av roller. Roller kan være sterkt spesialiserte og omfatte bare en liten del av personligheten, eller de kan være svært omfattende og gjelde en ganske vesentlig del av personligheten.

For å kunne bli et brukbart medlem i de forskjellige gruppene og for å kunne fylle sine forskjellige roller på en forsvarlig måte i samfunnet, så må hvert enkelt individ gå gjennom en omfattende og komplisert prosess som vi kaller sosialiseringssprosessen. At et individ blir sosialisert, det betyr at det lærer de forpliktelsene det har overfor andre og de forventningene det har rett til å stille overfor andre, altså det grunnmønster i spillereglene for kontakt mellom mennesker som er en forutsetning for all samhandling, slik vi prøver å analysere den i sosiologien.

I løpet av denne sosialiseringssprosessen som faller sammen med det en kan kalle at en vokser seg inn i samfunnet, lærer en å venne seg til en del holdninger, gjerne en del uttrykksformer, men kanskje særlig en del innstillinger til omverdenen, og vi begynner å få det som nærmer seg karakteristikk av personlighetstyper som fører oss inn i psykologiens fagområde, og som ikke vi skal gå inn på. Men også ideer og

handlingsmønster som en lærer seg når et normalt barn vokser opp til å bli et voksent samfunnsmedlem som tar del i og løyer sine forskjellige oppgaver i samfunnet, er med i denne sosialiseringprosessen.

Alt dette har en ubetinget bruk for hvis en skal kunne ta del i samhandling med andre. Det er forutsetninger for å kunne gjøre det. Når denne prosessen gir så ulike produkter som tilfellet er, i den forstand at vi både blir så ulike som personligheter, som personlighetstyper, og oppfatter våre roller og våre forhold til omgivelsene så forskjellig som vi gjør, så er det to viktige årsaker til det. For det første, har vi det generelle at vi fra naturens side er forskjellig utstyrt. De enkelte individer er også forskjellige allerede ved sosialiseringssessens begynnelse. Råmaterialet for prosessen er forskjellig, det biologiske utstyret som hver enkelt av oss er utstyrt med, er forskjellig. Men likevel setter det biologiske utstyret, råmaterialet for sosialiseringprosessen, bare visse veldig vide rammer for det som skal være mulige produkter av sosialiseringprosessen, hvor tilpasningsdyktige vi skal bli i samfunnet, hvor mye vi skal være interessert i utadvendt kontakt med andre eller ha tendenser til å trekke oss tilbake i oss sjøl; hvor mye tilbøyelige vi skal være til at våre albuer støter borti alt som vi kommer i kontakt med; om vi skal få tendenser til å bli kverulanter kanskje, fordi at vi har vanskelig for å innordne oss i et mønster som andre regner som selvfølgelig.

Alle slike ting ser det ut til at det reinte biologiske grunnlaget er av relativt liten betydning for å avgjøre, fordi at her er variasjonsmulighetene så store. De fleste av oss har fra naturens side et utstyr, mer enn tilstrekkelig til å komme fram til en harmonisk utgang av denne sosialiseringprosessen. Men likevel blir vi altså veldig forskjellige; og det kommer av at vi gjennomgår og gjennomlever situasjoner som på mange forskjellige måter er ulike. Det går ikke lang stund sjøl for eneggete tvillinger som måtte vokse opp i samme heim, før de har en serie med erfaringer som er ulike. Det skulle synes som, hvis de var i samme barnevogn og i samme rom og ble pleid av de samme

menneskene og oppdratt i det samme miljøet, at vi der hadde reint særegne tilfeller av at her burde da impulsene og innflytelsene bli nøyaktig de samme, og det er klart at det er det nærmeste en kan komme, både når det gjelder likhet i biologisk utstyr, og også likhet i miljøfaktorer. Men sjøl her vil en ha en del opplevelser som er individuelle for den enkelte. De kan bli forkjølt på forskjellige tidspunkter. En kan bli nødt til å behandle den ene tvillingen litt annerledes enn den andre, og allerede på et tidlig stadium begynner dette å sette seg av. Det kan bli til at den ene av foreldrene har en viss forkjærlighet for den ene eller den andre av tvillingene o.s.v. Ganske tidlig begynner forskjellige inntrykk å feste seg. Vi opplever forskjellige ting og etter hvert fører dette også til at sjøl i situasjoner der det er nøyaktig de samme ting vi opplever, så er det ganske utrolig hvor forskjellig vi tolker dem.

Det er denne ulike reaksjonsmåten som fører til at vi ikke har noen individer med identiske personligheter. Et sosialisert individ kaller vi en personlighet. Når en har fått innøvd de holdningene, det samhandlingsmønstret som skal til for som voksen og moden å ta del i de forskjellige oppgaver som møter en i samfunnet, i de forskjellige samhandlingssituasjoner, da har en fått utviklet en personlighet. Vi bruker altså ordet personlighet på en noe annen måte enn i dagligtalen.

Forskjellen mellom begrepene "individ" og "personlighet" er vesentlig. Et individ, det er hvem som helst, sosialisert eller ikke, i stand til å ta del i samhandlingsprosesser eller ikke, men et individ med en utviklet personlighet er et individ som er i stand til å delta i samhandlingene. Når vi bruker uttrykket personlighet er det et menneske, en person som handlende enhet som er i stand til å delta i samhandlinger, som vi fester oppmerksomheten på. Denne personligheten er også et produkt av samhandlinger med andre personligheter, og det er det som i høg grad gjør at vi er så forskjellige. Det er altså bare personligheten som kan opprettholde samhandlinger. Det er bare individer som har lært de grunnreglene som et samfunn fungerer etter, som kan opprettholde og utvikle videre samhandlingsformer.

H. Kultur og samhandling.

For å delta i en samhandling må en være motivert for det. En må mene at det har en hensikt. En gir seg ikke med i en forening hvis en ikke har noen interesse av det som foregår eller noen interesse av å treffe de menneskene som går i denne foreningen. Vi må ha en motivering for å gi oss med i en samhandling.

Motivasjon og motivasjonsstrukturer hos de enkelte menneskene, det er viktige og grunnleggende psykologiske kjennetegn, som har store konsekvenser for samhandlingen, og som viser samspillet mellom psykologi og sosiologi på en illustrerende måte.

Det er visse regler som regulerer samhandlingen. Det er normer som bestemmer hvordan samhandlingen skal skje. Den enkelte som deltar i samhandlingen har visse verdier, en viss verdi-orientering som er bestemmende for om en er motivert til å delta i samhandling og hvordan en vil reagere i samhandlingssituasjonen. Verdi- og normbegrepene er sentrale i samfunnsvitskapene.

Det samme gjelder også lagdelingen, og i sosiologisk litteratur så vil dere svært ofte støte på ordet stratifisering eller stratifisering som er det samme som lagdeling. Strata er jo lag, sjikt, og stratifisering blir da lagdeling. Vi bruker dette på en noe videre måte enn bare det å angi denne inndelingen i klasser, som jeg var inne på i sted, vi tenker på det som generell fordelingsprosess for en rekke forpliktelser i samfunnet. På samme måte fordeles også de hjelpemidlene som en trenger, den straff eller muligens den belønning en kan få for de reaksjonene en utfører.

Vi har her en serie med ord som i sosiologien kanskje brukes på en måte som i første omgang kan virke kunstig, og det er et problem med mange fagspråk det, at vi her bruker en del vanlige ord som betegnelse på ganske bestemte fenomener, med klare definisjoner i den faglige språkbruken. Men samtidig har hver enkelt av oss brukt, gjennom lang tid, de samme ordene, og det har vært en del av sosialiseringprosessen at vi har vent oss til en bestemt måte å bruke de på. Mange av disse ordene har i dagligtalen fått en annen valør enn de har i fagspråket,

og i alle fall en mer utflytende betydning slik at individuelle variasjoner i bruken av dem forekommer.

Stratifisering eller stratifisering bruker vi som betegnelse på en fordelingsprosess som fører til at vi fordeler både rettighetene og forpliktelsene som er knyttet til rollene, og hjelpemidlene som en trenger for å utføre de forskjellige oppgavene. Det er stor forskjell på den tilgang til hjelpemidler en kan ha, alt etter hva slags rolle en har. De fordeles ikke likt på individene i samfunnet eller på rollene i et samhandlings-system, de hjelpemidlene som er til disposisjon for løysing av et problem, det er også et slikt fordelingsproblem. Og det samme gjelder slike ting som straff og belønning, som er henholdsvis en negativ og en positiv sanksjon. Vi sanksjonerer hverandres oppførsel, positivt eller negativt. Hvis en person blir utsatt for en negativ sanksjon så kan en si at han blir straffet. Det behøver ikke å bety at han blir kastet i fengsel. Det kan heller bety at han kan få et grin på nesa istedenfor et oppmuntrende smil; og det oppmuntrende smilet er da en positiv sanksjon på en handlemåte.

Vi går nå forholdsvis fort fram, men vil likevel nevne en del av disse grunnbegrepene på en slik måte at det kan være lettere å kjenne de igjen når en støter på dem i forskjellig sammenheng i litteraturen. Sanksjonene vil vi komme en del tilbake til i forskjellige forbindelser, og alt det stoffet som vi her gjennomgår summarisk og stikkordmessig - alle begrepene også - er utførlig omtalt og grundig forklart i det lesestoffet dere har fått oppgitt.

Av rettigheter som er knyttet til rollene og som fordeles gjennom stratifiseringsprosessen, kan vi nevne slike ting som makt, innflytelse og autoritet. Dette med hvor fritt en står i sitt handlingsvalg, frihet og avhengighet, blir også fordelt på en tilsvarende måte, etter ganske bestemte regler, og på basis av forskjellige meir "subjektive" trekk enn de som ligger i sjøle samhandlingssystemet som vurderinger, verdiorienteringer, ideologiske oppfatninger. Dette er trekk i den kulturen som samhandlingssystemet fungerer i. Det er viktig å skille mellom

kultur, personlighet og samhandlingssystem. Kulturen er de tingene, verdiene og normene som omgir oss og som er produkter av menneskelig samhandling. Personligheten, det er organiseringen av rolleforpliktelser og -rettigheter hos det enkelte individ; den enhet som den enkelte person utgjør som grunnlag for å delta i samhandlingsprosesser. Samhandlingssystemet eller samfunnet, gruppene, det sosiale systemet, ramma for sjøle samhandlingen mellom menneskene er det tredje feltet. Det er tre forskjellige vitenskaper som har sitt hovedfokus på hvert sitt av disse tre områdene.

Studiet av kulturen, kulturformene, blir kalt antropologi eller etnologi, mens studiet av samfunnsformene blir kalt sosiologi eller samfunnslære og studiet av personligheten, personlighetssystemet, psykologi, eller sjelelære med et litt gammelmodig norsk uttrykk for faget. Grensene kan være flytende, og vi er ofte nødt til å "gå over" de meir eller mindre faste grensene mellom fagene. Likevel er det greit å holde denne "tredelingen" klart for seg. Det er trekk i den kultur som en gruppe befinner seg i, som et samhandlingssystem opererer innenfor, som kan være avgjørende for hvordan samhandlingen utvikler seg. Kulturelle særtrekk gjør t.eks. at familien kan være strukturert på ulike måter og funksjonerer på ulike måter i forskjellige samfunnstyper.

Vi kan snakke om den norske kulturen t.eks. som en klar overkultur som er dominerende i vårt eget samfunn og som har særlige særkjenner i forhold til andre kulturer. Men vi har også en serie med underkulturer, slik at det er andre verdimål som legges til grunn for oppførselen innenfor forskjellige typer av grupper i en underkultur enn i en annen her i landet. De mest grunnleggende slike underkulturer som det har vært snakket om, det er bykulturen og bondekulturen fra gammelt av, men en kan også foreta andre inndelinger. Og dette med at kulturtrekkene ofte virker avgjørende inn på hvordan samhandling utvikles, det er det veldig vesentlig å ha for øye. Det er en sterkt begrensende faktor t.eks. når det gjelder den optimisme som mange har hatt om at vi nokså lettvinnt skal kunne overføre,

la oss si fra våre land i Nord-Vest-Europa til utviklingslanda, kunnskaper, erfaringer, resultater som vi er nådd fram til. Det er mange trekk i den kultur som eksisterer i vedkommende utviklingsland som er så vesens forskjellige fra de kulturformene som har utviklet de løysingene vi meiner det burde være sjølsagt å kunne overføre, at det fører til meget sterke begrensninger på hvorvidt dette lar seg gjøre.

Jeg har akkurat vært i Roma og deltatt i en tre dagers diskusjon i sekretariatet i F.A.O. om mulighetene for å overføre erfaringer fra utviklingen av landbruksorganisasjonene i Nord-Vest-Europa til dem som nå skal prøve å bygge opp frivillige organisasjoner i landbruket i Asia. Politikere og praktiske administratorer tilkaller gjerne tekniske eksperter eller naturvitskapsfolk, og noe sjeldnere økonomer for å "løyse" slike problem. Bare i det aller siste, og nesten i "ytterste nød" har det forekommet at sosiologer er blitt kalt på for å prøve å vurdere problemstillinger av den type en her står overfor. Men en av mine første og viktigste reaksjoner i de drøftingene jeg var med på nå, det var faktisk det at sjøle hovedproblemet her er det ingen av disse som kan gi det beste svaret på. Da vil jeg gå til antropologene; for det er forskjellen mellom kulturformene i enda høgre grad enn forskjellene i sjøle samlivsformene som her kan bli avgjørende. Det er dels i kulturen og dels i personligheten en må søke etter mange av vilkårene for funksjonering av et samhandlingssystem.

Dette er kanskje igjen litt svevende, men likevel eksempler på at både samspill mellom ulike fagområder og begrensninger av kompetanseområdene, må til. Hvis vi rekner med at en økonom kan være kompetent til å løyse oppgaver som ligger innenfor det sosiologiske fagområde, som har med sjøle samhandlingsrelasjonene å gjøre, så kan det være like mye galt som om vi ville sette en filolog til å ta seg av et problem i kjernefysikken. Men dette kan vi ikke alltid vente at lekfolk skal skjønne. Vi må ofte gå til en lege for å kunne bli vist til den rette spesialist!

II. SOSIAL STRUKTUR

A. Målsetting og systemavgrensing.

Når har vi vel, sjøl om vi har forvirret en del, trass i alt gitt så mye utgangspunkt for forståelse av hvordan disse forskjellige tingene fungerer, at vi kan gå litt meir inn i det vi kaller strukturen i samhandlingssystemene. Vi har avklart grensefeltene til psykologien og antropologien, og det som er på den andre sida av disse grenseområdene, det bekymrer vi oss foreløpig ikke meir om. Vi går nå rett inn i det som foregår innenfor sjøle de konkrete samhandlingssystemene, hvordan de er strukturert og hvordan de fungerer.

Det kan være små eller store grupper som er slike konkrete samhandlingssystem. Det kan være nær og vedvarende samhandling, som i primærgruppen som vi var inne på, eller det kan være sporadisk eller meir indirekte samhandling som vi har sekundærgruppetypen. Men ved samhandling i et samhandlingssystem søker medlemmene alltid, tror jeg en må kunne si, å kunne realisere et mål. Det er en målsetting i et samhandlingssystem. Det er en del av kjennetegnet på et sosialt system at det har en form for felles målsetting. Og det er å realisere denne målsettingen som er systemets eller gruppens oppgaver. Den må nesten alltid deles opp i en serie med deloppgaver som så danner basis for fordelingsprosesser ved at de forskjellige rollene blir tildelt ulike oppgaver, ulike forpliktelser og også ulike rettigheter.

Forutsetningen skulle da være at løysinga av hver enkelt av disse deloppgavene skal være bidrag til å realisere gruppens målsetting. Og var nå samfunnsforholdene og samhandlingsstrukturene så enkle at vi kunne rekne med at det var tilfellet, så ble tross alt ikke et fag som sosiologi så vanskelig å få tak på som det er. Men ett av de forhold som gjør det vanskelig, det er at det i løpet av samhandlingen kommer inn en serie med deloppgaver på basis av spesialmålsettinger innenfor systemet. Dels kan det også være på grunn av uklar forestilling om sammenhengen mellom, en kan godt si mellom mål og middel, mellom de delopp-

gavene som skal løyses og den målsetting som skal realiseres, at vi setter i verk ei rekke tiltak som kanskje motvirker den langsiktige målsettingen. Det skulle forundre meg mye om ikke noen av dere allerede ved denne ordbruken kan kjenne igjen forhold, t.eks. fra landbrukspolitikken, der en i skillet mellom kortsiktige og langsiktige landbrukspolitiske tiltak står overfor den problematikken at tiltak som på kort sikt kan synes helt vesentlige for løysing av bestemte konkrete oppgaver, de må vi samtidig konstatere at vil motvirke langsiktige målsettinger vi har for landbrukspolitikken.

Det er ikke nødvendigvis slik fordi om vi har tilfeller der løysing av deloppgaver, og kortsiktige mål står i strid med langsiktig målsetting, at dette behøver å føre til at den langsiktige målsettingen, hovedmålsettingen for gruppen ikke kan realiseres. Det er nettopp noe av det interessante og fascinerende som vi prøver å få tak i ved analysen av samhandlingssystemene, hvordan målsettingene for det enkelte undersystem og kanskje for den enkelte personlighet, rolle innehaverne som deltar i samhandlingen, etter hvert justeres med sikte på å kunne bli ledd i realisering av gruppens målsetting.

Viser det seg nå, på ett gitt tidspunkt, at det her oppstår konflikt - nei unnskyld, glem ordet konflikt foreløpig, la oss først ta ordet avvik, - at det her oppstår et bestemt avvik mellom målsettingen til en del av gruppen, til en del av samhandlingssystemet og det som er hovedmålsettingen for heile gruppen, så kan det riktig nok skje at gruppen t.eks. deles, skilles i to og at det oppstår konflikt mellom dem. Det kan også tenkes at gruppen fortsetter med den overordna målsettingen som gjeldende for heile gruppen, men at det på bestemte områder er sterk innbyrdes konflikt mellom ulike undersystemer. Det ser vi stadig eksempler på i de forskjellige samhandlingssystemene som gjør seg gjeldende i et samfunn.

Det er nemlig også, og det kommer vi tilbake til, en bestemt mekanisme i samhandlingssystemene som settes i sving for å opprettholde enheten, for å bevare samhandlingssystemet, og for gjerne også å bevare grensene mot andre samhandlings-

systemer, når det gjelder målsettinger, når det gjelder deloppgaver o.s.v., som de har vært. Det ordet som blir brukt for å beskrive den mekanismen, og som har vært et vesentlig forskingsfelt, det heter i oversettelse til norsk nærmest bevaring av grensene. Men det er et lite egnet ord. Det engelske "boundary maintenance", sier noe meir. Det er avgjørende viktige ledd i en samhandlingsstruktur at denne bevaringen av gruppen, og sikring av at den kan fungere som en målsøkende enhet kan opprettholdes. Hvis det skjer sammenbrott i et samhandlingssystem så er det gjerne på grunn av ett av to forhold, vansker med målsetting eller med "grensebevaring". Enten at det ikke lar seg gjøre å realisere målsettingen, eller det kan oppstå uenighet om hvilken målsetting som skal brukes. Det er altså knyttet til om gruppen kan opprettholdes som en målsøkende enhet. På den andre sida kan det oppstå problem med "grenseoppgangen" i forhold til andre system, andre deler av samfunnet. Dette siste er noe at et identitetsproblem på samhandlingsnivå og samfunnsnivå på samme måte som psykologene vil si at en har et identitetsproblem for personligheten. Vi kan ta ei kommunesammenslåing som eksempel. På forhånd har en kommune som går inn i en ny storkommune bokstavelig talt, sine grenser. Den har sine felles oppgaver, sin klare målsøkende funksjon, sin målsetting. Så er det spørsmål, etter kommunesammenslåingen, kan en fortsatt betrakte vedkommende område som tidligere var en kommune som et eget samhandlingssystem? Der vil en stå overfor begge disse problemene som jeg nevnte. Dels er nå målsettingen forandret i og med at det er løysing av oppgaver for et større område, for en større gruppe mennesker som trer istedenfor målsettingen om å løyse oppgavene i den gamle kommunen. Dels er, for ei rekke formål, grensene både i marka og i folks innstilling til hvor de hører heime, i ferd med å bli visket ut eller flyttet. Men de siste grensene, de viskes ikke ut ved stortingsbeslutning eller regjeringsvedtak, de kan vise seg å være der i år og kanskje generasjoner etter at kommunene er slått sammen.

Hvis det viser seg at det fremdeles er naturlige funksjoner som den gamle enheten, den gamle bygda, har felles, så

vil det fortsatt i folks innstilling føles slik at en er, la oss si sparbygg og ikke steinkjerbygg, fra Ogndal og ikke fra Steinkjer. En er skogning og ikke fra Levanger. Det kan gå lenge før en person i Åsen finner det på noen måte naturlig for seg å bli betraktet som en som bur i Levanger, eller at han hører til Levanger. Åsen eller ei anna bygd, kanskje litt i avstand fra det som blir sentret i storkommunen, kan for mange formål, for folket der, stadig oppfattes som et samhandlings-system av ganske vesentlig betydning. Det kan også godt tenkes at det vil være viktige funksjoner innafor den nye storkommunen som vil bli løyst på en slik måte at en drar fordel av de gamle oppdelingene. Men oftere vil det vel i den reint akutte situasjon fortone seg slik at de gamle grensene som stadig finnes der, i folks sinn og i folks måte å tenke på, står der som vesentlige skranker og som konfliktsstoff som kan gjøre funksjoneringen av det nye samhandlingssystemet som en mål-søkende enhet vanskelig.

Men kanskje av større interesse for vårt hovedpoeng her vil det være om en finner fram til forskjeller. La oss si at det for en del av de kommunene som er slått sammen synes heilt naturlig å si at en hører til i t.eks. Steinkjer. Ja, jeg tror det var mange i Eggelia som på forhånd betraktet seg som steinkjerbygger. Nå blir vi kanskje så lokale at vi ikke har alle med, men Egge var altså en landkommune kloss inntil Steinkjer der boligområdene ble skåret igjennom av den gamle bygrensa mellom Egge og Steinkjer. Jeg tror at mange i den gamle Egge kommune allerede på forhånd faktisk identifiserte seg meir som steinkjerbygger.

Det er utført en del enkle undersøkelser av dette ved simpelthen naivt å gå bort til folk og spørre hvor de er fra. Ut fra svarene en får på slike enkle spørsmål kan en få fastslått vesentlige ting om hva folk identifiserer seg med. Det vil være stor forskjell på svarene, alt etter hvor vedkommende blir spurt om hvor han er fra. Jo lenger unna en er reint geografisk, kanskje også i tid, fra det området en er fra, jo større område vil en velge som identifikasjonsenhet. I utlandet,

særlig utenfor Europa, vil det ofte være slik at skandinavene blir sett på og kjenner seg som ei gruppe. På neste "nivå", i Skandinavia og kanskje for det meste i Europa ellers kommer nasjonalitetsbetegnelsen som identifikasjonsgrunnlag. Og så kommer da landsdelen, t.eks. for en trønder her på Østlandet, så er det nok trønder en er og blir oppfattet som, men innafor Trøndelag så er en jo ikke trønder, da er en fra vedkommende bygd, og i bygda er en naturlig nok ikke en gang bare fra bygda, men fra den bestemte lokaliteten, grenda eller skolekretsen innafor bygda. Det vil også være individuelle variasjoner. Derfor behøver ikke det personlige identifikasjonsgrunnlaget å ha direkte sammenheng med spørsmålet vi hadde som utgangspunkt her, om et samhandlingssystem som har eksistert også vil fortsette å beholde en del av sine funksjoner, og kan bli oppfattet som et samhandlingssystem også seinere, t.eks. etter en kommunesammenslåing.

De enkeltes svar vil altså avhenge en del av omstendighetene som foreligger omkring den situasjonen der spørsmålet blir aktuelt. Det kan være konkrete situasjoner der trøndere, totalt sett, kan tenkes å reagere på en bestemt måte i forhold til vestlendinger, og der det er irrelevant om en er trondheimer eller fra et sted i Nord-Trøndelag. Men i en heilt annen situasjon kan det være nettopp den forskjellen, hvorvidt en er trondheimer eller fra ei bygd i distriktet, som er avgjørende.

Det er nødvendig å advare mot å trekke for vidtgående konsekvenser av dette med den personlige identifikeringen sjøl om det er et viktig punkt. En spesiell betydning synes dette emnet å kunne få i samband med moderne samfunnsplanlegging, både i bymessige strøk og i landdistrikt, kanskje ikke minst i samband med tiltak innafor distriktsutbygging og utviklingshjelp. Bl.a. er spørsmålet stilt om hvor stort det området kan være som det vil kjennes naturlig for et menneske å identifisere seg med, å "kjenne seg heime i". Svar på slike spørsmål kan få mye å si for hva slags struktur framtidssamfunnet skal få. Bare evnen til å tenke og analysere ut fra at enkelt problemene står i sammenheng med hverandre på tvers av

tradisjonelle sektor-, etat- og faggrensener - evnen til å se at de alle inngår i systematiske sammenhenger, er framleis en mangelvare i nesten all samfunnsplanlegging.

B. Systemsammenheng og planlegging.

I mange program t.eks. for forbedring av jordbruket, har en inntrykk av at ingen annen faktor i grunnen kommer inn i bildet enn den ene målsetting å auke produksjonen. Problemstillinger som det ville være naturlig for en samfunnsforsker å reise i sammenheng med utviklingen av jordbruket og forholdene i lokalsamfunn og landsbyer, som jordreform, som forsøk på en rimelig fordeling av produksjonsutbyttet, for å få fleire interessert i å oppnå det best mulige resultat og slike ting, kan faktisk bli betraktet som fullstendig irrelevante. Og en kan begynne å undres hvorfor. For en rådgiver bør det være klart at det oppdraget en får, det må en prøve å løyse ut fra den målsetting og på grunnlag av den verdiorientering som gjelder innafor det samhandlingssystem en skal arbeide. Så for så vidt så er det ikke noe å kritisere en som er teknisk rådgiver for om målsettinga er valt på en uheldig måte, men ofte kan det se ut som at målsettinga er så snever at en risikerer at det kan bli ganske nytteløst mye av det en gjør. Det er en illustrasjon av ting som en også ellers støter på, ikke minst ved det tekniske hjelpearbeidet, at en tror at en kan løyse et bestemt viktig problem ved å angripe bare det, uten å se det i den fulle samfunns- og kultursammenheng. Og så blir da situasjonen den at de religiøse konfliktene, de rasemessige motsetningene og den politiske agitasjonen, den interessen som sikkert en del utenforsteådande stater har, fører til at de som leder disse statene, kan bli opptatt, veldig ensidig av å auke ressursene med sikte på - en må vel ha lov til å tro at det er med sikte på å bevare systemet, som vi var inne på. En prioriterer kanskje dette at en kan opprettholde staten, opprettholde friheten, opprettholde grensene for systemet. Men da kan en også oppleve at det kan

være mindre av omsyn til virkelig å ville bedre forholdene for de menneskene som skulle kunne få fordel av en større jordbruksproduksjon, kunne få fordel av teknisk, økonomisk eller sosial utvikling, det er mindre av omsyn til dette enn til å auke faktisk krigspotensiale at mye av det som settes inn fra FNs side, fra bilaterale hjelpeorganers side o.s.v., blir disponert. Noe av det aller mest "betenkelige" ved den aktuelle situasjonen på dette området er imidlertid at de fleste rådgiverne vi sender ut, mangler faglige forutsetninger for å vurdere hvordan deres individuelle prosjekt faller inn i samfunnssammenhengen. Og så blir det til at en gir råd ut fra kanskje en spesiell og snever faglig kompetanse, råd som får konsekvenser eller hindrer at det oppnås resultater, langt utenfor den enkelte rådgivers "prosjekt-" og fagområde. Slik kan mange misforståtte forsøk på å hjelpe, føre til at en påvirker utviklinga kanskje i ugunstig retning i forhold til det som i realiteten kan vise seg å være de grunnleggende riktige målsettingene i vedkommende samfunn.

En tragisk situasjon som kan ta humøret fra en, er det forholdet at en satser så enormt i forskning - "riktig" utvilsomt i de fleste tilfelle - på alle mulige andre områder, ikke minst ved romforskning o.l., men forholdsvis så uhyre lite på virkelig intensiv freds- og konfliktsforskning ut fra en samfunnsvitskapeleg orientering. Dette står for meg som et av de store paradokser i vår tid og i vår generasjon. Hvis vi ikke klarer å komme over til en meir rasjonell faglig - saklig handteringsmåte av konfliktstoff mennesker og grupper imellom, så tror jeg de kan ha liten verdi for oss, mange av de framsteg vi kan gjøre når det gjelder å auke vår erkjennelse på mange andre områder.

Jeg holdt nylig et foredrag for en del reguleringsarkitekter i forbindelse med et planleggingskurs. De hadde da holdt på over ei veke med et kurs om tekniske og geografiske forutsetninger, ei rekke spesielle forhold med trafikkavvikling, med kloakk og det ene med det andre, tydeligvis et godt og verdifullt kurs. Men akkurat på tampen av en dag så var det satt av en halv time til sosiologiske faktorer i forbindelse med planlegging. Det minner meg om denne situasjonen at en kan sette i gang å planlegge

som amerikanerne gjorde i et stort område i Afghanistan, planlegge å bygge dammer og demninger og irrigasjonsanlegg og bygge nye landsbyer i stor stil for å skulle få nomadene til å slå seg ned i dette området, og ideelle jordbruksforhold klarte de å skape i en del av området. En del steder bommet de når det galdt det reinte landbruksfaglige, for de hadde ikke tilstrekkelig innsikt og tilstrekkelige undersøkelser for hvordan de skulle handtere saltproblemet i jordoverflata i ørkenstrøka, men det var nå trass i alt et overgangsfenomen, tror jeg. Men så, etter at millionene hadde rullet og åra gått, og de oppdaget at nomadene fortsatte å slå opp sine telt utenfor landsbyene når de dro gjennom området og at de ikke ville slå seg ned, så hentet de visst en sosiolog eller antropolog eller to til et oppdrag på en måned eller to for å prøve å forklare hvorfor folk nå ikke gjorde bruk av det som var utbygd.

Det forekommer meg at det måtte vært like nødvendig - og det sa jeg til disse reguleringsarkitektene - like nødvendig å kartlegge hva som er interessene til, hva som er behovene hos de menneskene som det skal planlegges for. Det må da trass i alt være der sjøle målsettinga ligger for hva vi skal stille med. Vi skal vel ikke bygge byer for at mennesker skal tilpasses til å gå inn i den livsformen? Vi må da skulle bygge ut sentra og byer og planlegge utviklinga av samfunnet med sikte på å dekke behovene til de menneskene som skal utgjøre dette samfunnet. Men jeg tror det er heilt riktig på det stadiet vi står i dag, og det svaret fikk jeg for så vidt også, at det er ingen innvending fra arkitektenes side. Vi er lutter øre, ble det sagt; vi er klar til når som helst dere kan gi oss konkret stoff å arbeide med, så sant dere kan fortelle oss hvilke konsekvenser vi skal trekke av dette her, i vår konkrete planleggingssituasjon, så er vi beredt til å gjøre bruk av det! Og det eneste jeg kunne si til det igjen, var; all right, eneste måten dere kan få klarlagt også denne sida av forutsetningene, skaffe de bakgrunnsdata som dere også trenger på denne sida, er ved å gjøre akkurat som dere gjør når dere måler opp arealer og bestemmer hellingsforhold o.s.v. Det må bli anerkjent som like nødvendig å utdanne og gjøre bruk av fagfolk på dette området

som på andre. Vi må ha en "ingeniør", også for de samfunns-
messige forholdene, en person med skikkelig samfunnsfaglig
skolering, til å være med og foreta forundersøkelser og delta
i planleggingen. På samme måte som vi arbeider med de meir tek-
niske forutsetningene .

Ingen rekner med at jeg t.eks. skal kunne dra til
Kjeller en dag og "få greie på" hvordan de bygger en atomreaktor,
slik at jeg kunne lage en, om jeg fikk bruk for en for å løyse
et problem med energitilførsel t.eks. i Afghanistan. Ingen ville
vel bebreide atomfysikerne om de ikke kunne fortelle meg det og
gi meg en "enkel oppskrift" som alle kunne nytte, heller. Atom-
fysikerne ville ikke bli avskrevet som unyttige av den grunn!
Men av sosiologene ventes det ofte at de skal kunne "forklare"
den enda meir kompliserte strukturen i samhandlingssystemene
til arkitekter og ingeniører, politikere og administratorer,
og andre lekfolk på området i løpet av noen minutter, slik at
de skal kunne ta nødvendig omsyn til "menneskelige faktorer"
i sitt arbeid. Hvis vi ikke kan gjøre det er vi i manges øyne
ikke særlig "praktiske" eller "nyttige"!

C. Institusjonene og de "selvregulerende" prosessene.

Det mest universelle samhandlingssystem som vi har
vært inne på er familien. Den forekommer i en eller annen form
i alle kulturformer, primitive, meir eller mindre avanserte,
teknisk eller religiøst, o.s.v. Det er heilt slående at i alle
samfunn finner vi en institusjon som vi må karakterisere som
et familiesystem. Og en institusjon det er et samhandlings-
system som er bygd opp med sikte på å løyse bestemte viktige
funksjoner for et større og meir omfattende samhandlingssystem.
Noe av det mest universelle og som i første rekke karakteriserer
familiesystemet er at dette har roller, der hovedforpliktelsene
er å ta seg av den uhyre viktige prosessen vi har vært inne på,
å ta seg av den nye generasjon, sørge for sosialiseringen av de
nye individene, slik at de skal kunne innta sin plass i samfunnet.

Dette er det mest typiske eksempel på institusjonali-
sering, og det er et universelt behov som vi var inne på. Mennesket kan ikke delta i samhandling uten å gjennomføre denne sosialiseringprosessen. Derfor er det at familiesystemet eller et annet system som måtte kunne settes i stedet for det, er en så uhyre viktig institusjon. En eller annen mangel ved familien ligger til grunn om det er personer som ikke har utvikla en slik personlighet, at de er i stand til å innordne seg på normal måte i samfunnet. Og det ser ut til at uansett hvor mange merkelige former familien kan ha, uansett hvor store forskjeller kan være mellom matriarkalske og patriarkalske system og i hvem av slektningene som har ansvaret for hva, så er det bygd opp et system som er spesielt egnet for å ta seg av denne spesielle oppgaven, og det har vært liten suksess med de forsøkene som har vært gjort på å bygge opp andre, meir kunstige systemer til å ta seg av samme oppgave. Visse forsøk har jo vært gjort i meir kollektivistisk orienterte stater, med at barn skulle kunne oppdras i store kollektive anstalter, og det er mye som tyder på at de tekniske ferdighetene sikkert kunne læres inn. Men sjøle det miljøet som må til for å "lære" alle de små tegnene som skal til, som en må kunne, for å innordne seg i forhold til andre mennesker, det kan vanskelig skaffes i en situasjon der det er vedvarende og trygt grunnlag for samhandlingen og nær kjennskap til de personlighetene som er med. Individet må kunne føle seg trygt under sosialiseringprosessen.

Men det er mange samhandlingssystemer som har tilsvarende karakteristikk i de forskjellige samfunn. Det er organisert særlige rollesystemer for løysing av mange fundamentale problem i samfunnet. Og alle disse rollesystemene er faste institusjoner i samfunnet. De er institusjonaliserte.

Ved sida av sosialiseringprosessen kan en nevne slike ting som forvaltning og auking av kunnskapen, av erkjennelsen, målsettingsfastlegging og måletterstrebelser, menneskets forhold til godt eller vondt, skjønt eller stygt, (etikk og estetikk altså), riktig eller galt (moral), problem med helse, sykdom, velvære, o.s.v., og for hver av disse områdene har vi institu-

sjoner som utdannings- og opplæringsinstitusjonen, de politiske institusjonene, religiøse institusjoner, medisin- og helseinstitusjon, økonomiske institusjoner.

Slike institusjoner kan være forskjellig organisert i ulike samfunn, men vi vil finne igjen trekk av dem i praktisk talt alle samhandlingssystem, for de problemene som de er satt til å løse, de vil eksistere nesten over alt der det foregår menneskelig samhandling. De enkelte medlemmer i et samfunn kan ha roller i en heil serie av disse forskjellige institusjonene. Personene har sin rolle i familieinstitusjonen, kan ha en rolle i den politiske institusjonen, kan ha en rolle i kristelige eller kulturelle eller humanitære organisasjoner. Han kan ha med rettsinstitusjonen, ordensopprettholdelsen å gjøre i en eller annen form, enten som lovlydig eller som lovovertreder - eller den som skal opprettholde orden eller som den som institusjonen må ta seg av i en eller annen forbindelse - , om ikke annet kan han som vitne eller tilhører i en rettssal få forbindelse også med denne institusjonen. En eller annen rolle i den økonomiske institusjonen, i yrkessystemet, vil en ha. På ett eller annet tidspunkt vil en sikkert søke lege, eller ha kontakt med helseinstitusjonen, eller være opptatt med andre problem på det området. Men alle disse aktivitetene som mennesket altså har, alle disse rollene som de kan ha i forskjellige institusjoner, de må ikke bare ha en sammenheng, gjennom disse institusjonene og bli meningsfylte for samfunnet, men de må kunne harmoniseres hos den enkelte i den enkelte personlighet. Og hvis ikke det lykkes så er vi ute for problemer.

Vi kan tenke oss mange organisasjoner og organisasjonsformer som er slik at det kreves en enighet om målsettingen, om opprettholdelsen av grensene, av grunnlaget for samhandlingen, for at samhandlingen skal kunne gå videre. Men i det øyeblikk da samhandlingssystemet går over til å bli institusjonalisert, som en fast institusjon i vedkommende samfunn, så faller en del av disse omsyn bort. Vi kan ta for oss to døme litt raskt. Først de frivillige organisasjonene, og vi kan bruke landbruket som eksempel.

Om en starter en organisasjon for et bestemt formål, la oss si en samvirkeorganisasjon, så vil en nesten alltid i første del av virksomheten i alle fall, være svært avhengig av at de som deltar der er motivert for å være med, t.eks. ved å selge melka si til meieriet. Der det er alternative muligheter og en kan selge t.eks. slaktet til den private slakteren, må det en motivering til for at en skal være med i samvirkeslakteriet. Men den dagen denne organisasjonen blir institusjonalisert, blir en fast institusjon som faktisk i dette tilfellet, følger med, andelene følger med garden når en ny produsent overtar, så blir det ikke lenger det samme spørsmålet etter motivering hos den enkelte for at sjøle institusjonen skal opprettholdes. Det kan være en serie med problem som gjør det ønskelig fra organisasjonens synspunkt at en stadig opprettholder en sterk motivering hos de enkelte medlemmene. Men det er vanskelig å realisere, hvis organisasjonen først er institusjonalisert, er blitt et going concern, som det sies, som går sin gang uansett. En eller annen blir alltid valt til å sitte i styret, og er ikke styret så særlig aktivt, så har en i alle fall en noenlunde skikkelig meieribestyrer eller disponent som sørger for at det går sin gang. Da bærer ikke lenger organisasjonen det hovedpreg av å være en frivillig organisasjon avhengig av motiveringen og innsatsen til det enkelte medlem. Det er mange andre viktige sider ved organisasjonene som vi muligens får anledning til å komme tilbake til og som er omhandla i det oppgitte lesestoffet. Jeg vil bare trekke fram dette her.

Tar vi for oss et annet eksempel, som skoleinstitusjonen så er det klart at de rolleforpliktelsene som følger med her, de er institusjonaliserte i stor utstrekning, særlig når en har med obligatoriske skoler å gjøre. Når en tenker på elevenes situasjon, og den diskusjon som en ofte har om aspirasjonsnivå og om motivasjonsproblemer av reint pedagogisk karakter, så ser en hvor lite disse toucher med sjøle det fundamentale, om hvorvidt vedkommende skal ta på seg rolleforpliktelser innafor systemet eller ikke. Det er bare sider ved utførelsen av rollen og sider ved hvordan en kan gjøre det mulig å oppnå bedre resul-

tat, i forhold til den målsetting som institusjonen har som blir tatt opp. For læreren er det også slik at det er en yrkesrolle i en yrkessituasjon, og når en først er der så er dette spørsmålet med medlemskap eller ikke i dette samhandlingssystemet, i grunnen en irrelevant problemstilling. Men det kan være vel verdt å merke seg hvor rigide vi egentlig er i våre krav ved rekrutteringen til slike posisjoner, nettopp i slike institusjonaliserte samhandlingssystem.

Vi har tatt med et eksempel i denne "Innføring i sosiologi" (s. 22) som Skårdal og jeg laget sammen for en del år sia, og det virker veldig hardt synes jeg. En lærer hadde virket i folkeskolen i mange år i en krets, og til alles tilfredshet. Han var også blitt valt til ledende tillitsverv innafor kommunen, bl.a. medlem av kommunestyret, og ålt var såre vel, inntil det en dag ble oppdaga at han hadde skaffet seg lærerposten på falske premisser. Han hadde ingen lærerutdanning i det heile, og ble suspendert umiddelbart, og dømt til å tilbakebetale den lønn han hadde mottatt som lærer siden han ble ansatt, og fratatt alle sine tillitsverv. Alt dette skjedde trass i at mannen hadde utøvd den rollen som tilkom en lærer med en heller usedvanlig stor dyktighet, og uten at det kunne påvises at det hadde skjedd noen skade for elever eller foreldre eller skolen, ved det som var skjedd. Det må være rimelig å stille spørsmålet hvorfor samfunnet reagerer så sterkt. Det eneste svaret vi har reint prinsipielt, det er at det er et eksempel på at prinsippene for tildeling av roller til personer i en viktig institusjon var truet, ved at en person på falske premisser søkte å tilegne seg en posisjon som han ikke var berettiget til.

Denne rigiditeten, denne fastheten i handheving av slike prinsipper som faktisk har en heilt upersonlig virkemåte, og praktisk talt uavhengig av hvor forståelsesfulle eller sympatiske eller hvor menneskelige eller hvor brutale de personene måtte være som var satt til å handheve disse forskjellige prinsippene, - den viser at her har en med heilt avgjørende grunntrekk å gjøre, for hvordan samfunnet er organisert og hvilke forutsetninger som skal til for at det skal fungere.

Hvis en først hadde en slik situasjon, og det tror jeg vi kan finne eksempler på i visse samfunn i dag, at det var forholdsvis lett å skaffe seg visse roller og de rettighetene som følger med, å være i stand til å fylle alle forpliktelsene som følger med rollen, så kunne det føre til veldig store problemer.

Jeg husker et tilfelle fra en flytur da jeg satt ved sida av en mann fra et utviklingsland som hadde studert matematikk ved et amerikansk universitet i fem år, med sikte på at han skulle bli professor i matematikk ved det eneste universitetet i heimlandet. "Men", sa han med et smil, "jeg er kommet til at jeg interesserer meg meir for utenrikspolitikk og skal nå prøve å komme inn i Utenriksdepartementet og diplomatiet. Jeg har ikke lyst til å begynne som professor ved Universitetet. Jeg vil være i utlandet, jeg vil representere mitt land i utlandet." Han kunne like godt sagt at han ikke ville gjøre den jobben som det nå var satset veldig mye ressurser på, nettopp for å få fylt en posisjon som er ytterst vanskelig å få fylt i et utviklingsland.

Å få toppkvalifiserte lærere til høgre undervisningsinstitusjoner og toppkvalifiserte forskere er en kolossalt vanskelig prosess å gjennomgå. Og en har et stort antall eksempler på at om det lykkes å føre studenter fram til at de har kvalifikasjonene til å overta, så trenger dette samfunnet folk til å fylle en stor mengde av andre rolleposisjoner som det normalt sett i et samfunn skulle være så stor konkurranse om at det bare ville være unntakstilfeller at folk fra andre yrkeskategorier gikk over, slik at det skapte noen problemer. Men det er her en i et utviklingssamfunn har et kolossalt behov, i det heile tatt får å få folk med utdanning.

Jeg har hørt om det samme på en annen måte også. En av dem som har arbeidd med Abakaliki-prosjektet har brukt eksempler på at de har vært tvilende til å lære de guttene de har hatt på modellbruket sitt alt for mye. De har vært tvilende til om det er riktig å drive en omfattende landbruksskole, for hvis de gjorde det, så ville de ikke hjelpe disse guttene til å drive

bedre jordbruk. Det ville trolig føre til at de ble misfornøyde kontorister og funksjonærer i byene. For så snart de hadde skoleutdanning, uansett hva det var nesten, så ville de bli satt inn i andre roller enn den utdanning de fikk, skulle betinge.

I et samfunn der nesten ingen kan lese og skrive, så vil det at en kan disse ferdighetene, gi en muligheter til posisjoner og roller som gjør at hvis en ikke er ekstra sterkt motivert, så forlater en det yrket en er utdanna for. Nå trodde de at de hadde to-tre karer som de satset på og som faktisk fikk oppbygd en sterk motivasjon til å gjøre en innsats, nærmest for å overta etter nordmennene, eller i alle fall overta viktige oppgaver som de ellers måtte ha utlendinger til å komme og utføre i jordbruksprosjektet der.

Det er mange slike problem en står overfor i utviklingsland, og jeg tror også vi har en del paralleller i våre egne planer om distriktsutbygging. Hvis vi satser på bare en sektor og prøver å kjøre igjennom kanskje tilsynelatende ideelle prosjekt i denne sektoren, men ikke følger opp på andre områder, så kan det i alle fall i det lange løp vise seg å være vanskelig å få den fordelene av det ene prosjektet som en egentlig har tenkt seg. Jeg har nylig vært borti et tilfelle der noen unge driftige karer i ei lita bygd hadde satt i gang en ganske stor virksomhet som vokste og vokste, og de klarte å konkurrere. Men de hadde bare bruk for kvinnelig arbeidskraft. Stedet var lite og det viste seg etter hvert at det så ut til at de måtte melde pass av to grunner: Det var ikke arbeidsmuligheter for menn der, og det var ikke mulig å få de toppkvalifiserte folka som trengtes for å holde kvaliteten i produksjonen oppe, til å slå seg til der. Det ser ut til at en nå er i ferd med å finne løysing på begge disse problemene; det første ved at det skaffes ressurser til å sette i gang en ny produksjonsvirksomhet som sysselsetter mannlig arbeidskraft, og det andre ved at det blir enighet om en viss utvikling av akkurat området omkring denne fabrikken, slik at det er muligheter for å få, både en ganske bra skole der, og muligens at det blir såpass befolknings-

grunnlag at de til og med kan få spesialforretninger, med et bedre vareutvalg o.s.v. slik at en større del av "behovs-spektret" for moderne mennesker etter hvert kan bli dekket. Skjer det store og brå endringer i et samfunn, kan sjøl de mest sentrale institusjonene få vansker med å fungere, t.eks. ved at det oppstår ubalanse når det gjelder tilgangen på rekrutter til rolleposisjonene. Dette viser nok noe av begrensningene i institusjonenes evne til å "regulere" samfunnsprosessene, men det viser først og fremst hvor viktig det er å ha slike institusjoner. Hadde vi dem ikke, ville det fort oppstå virvar i samfunnet.

Vi er klar over at når vi ser på de forskjellige rollene innafor disse institusjonene som vi nå snakker om, så finner vi at det er ganske store forskjeller når det gjelder de pliktene og de rettighetene som blir fordelt. Det er asymmetrisk fordeling av rettigheter og plikter. En person innafor rettsinstitusjonen f.eks., i en dommerrolle, har rett til å bestemme om en annen person skal kunne holdes innesperra, om han skal betale en bot, og i enkelte samfunn har han til og med rett til å bestemme at vedkommende skal avlives. Det er ganske store rettigheter knyttet til en rolleposisjon. Men dommeren har også svært strenge forpliktelser. Han er heilt nødt til, strengt nøkternt og saklig å vurdere bevismaterialet, om personen er den som er skyldig i anklagen som er reist, før han treffer en avgjørelse.

En tilsvarende rettighet som dommeren har, har på ingen måte legen. Om legen står i den situasjon at den dommeren som nettopp har avsagt en dødsdom og den dødsdømte lider av samme sykdom, og søker legehjelp, da har ikke han rett til å diskriminere mellom disse to. Begge har samme krav på hans oppmerksomhet, og samme krav på at han fyller sine forpliktelser når det gjelder å helbrede dem for den sykdommen som de måtte lide av.

En professor har plikt til å bedømme en eksamensbesvarelse og rett til å avgjøre om den er god eller dårlig. Men han har verken plikt eller rett til å forhindre en student til å gå opp til eksamen og heller ingen rett til å la andre omsyn enn

de reinte faglige spille inn ved bedømming av besvarelsen. Han har menneskers skjebne i si hand i en del tilfelle, og den kan være avgjørende, den dommen som avsie, for t.eks. hvilken yrkeskarriere studenten kan få, men det er trange grenser for hvordan han har anledning til å disponere over denne autoriteten.

Presten er forpliktet til å si fra, han har både rett og plikt til å si fra til sine menighetsmedlemmer, om det de gjør er moralsk eller umoralsk. Han skal påvirke dem til en sømmelig livsførsel, om de oppfører seg umoralsk, men han har ingen ting med å avsi noen dom om de gjør noe galt. Det er heilt utafør hans institusjon og heilt utafør det som tilligger han. Det er det bare en rettsinstitusjon som kan gjøre. Moralhandhevingen skjer på en annen måte, og etter andre prinsipper enn dette med handhevingen av loven. Og om presten kommer sammen med en antatt synder på trikken: hvis de betaler sin billett, så har de akkurat samme krav på å få være på trikken, og konduktøren kan ikke ta noe omsyn til hva slags folk han har med å gjøre. Hvis noen forstyrrer det prinsippet som skal gjelde på denne trikken, at alle de menneskene som er der, de skal få lov til uforstyrret å foreta sin reise, så er trikkekonduktøren nødt til å gripe inn. Det gjelder enten det er en lassis, en offiser, en prest eller en politimann, han står overfor. Han har plikt til å sørge for at alle har samme rettigheter til plass og komfort når de reiser.

Det er i grunnen, når en begynner å ta for seg disse forskjellige prinsippene, ganske kompliserte ting en står overfor. Denne fordelingen av rettighetene og pliktene har med stratifiseringsprosessen som vi snakket om, lagdelingsprosessen å gjøre, og er ett av de mest kompliserte problemområder innafør sosiologien. I en så forenklet form som vi har tangert det her, håper jeg likevel det har gitt et visst inntrykk av at det er nødvendig å være oppmerksom på, ikke minst i de situasjonene vi vil stå overfor i våre yrkesroller, at vi har en serie med slike prinsipper å ta omsyn til.

Noe av det som virkelig fører til vanskeligheter i et samfunn, det er når det oppstår ubalanse i disse asymmetriske fordelte rettighets- og forpliktelsesarrangementene. Det er hevdet av medisinere og psykologer, at det sjikt i befolkningen i mange moderne samfunn som synes å bli lettest angrepet av visse stress-sjukdommer, skal være folk som sitter i rolleposisjoner der det er et misforhold mellom den autoritet de har, mellom de rettigheter de har, og de forpliktelsene og det ansvaret de har. Når vi skaper stadig nye spesialiserte roller i et samfunn, lykkes vi kanskje ikke alltid med å ta omsyn til at det her må være en balanse, at det kanskje var krefter som regulerte dette som vi ikke kjente til da vi tok fatt på å forandre rollefordeling og yrkesstruktur.

Hvis en tar for seg et sjikt av høgre funksjonærer, så vil en lett se eksempel på at de som har ansvaret for å treffe mange viktige avgjørelser innenfor bedriften, står overfor et ganske hardt press, et stort ansvar, store krav, men der de sakner mange av de maktkomponentene i vedkommende rolle, som t.eks. en eier av en bedrift i et reindyrka frikonkurransesamfunn ville ha. De er nødt til å treffe avgjørelser, å ta ansvar uten at de har den autoritet og de rettigheter overfor sine ansatte som bedriftsledere i det gamle samfunn hadde. Dette kan ha vært nødvendig. Mye taler for at det kan ha vært heilt nødvendig for å løyse problema som samfunnet har villet prioritere enda høgre, t.eks. ved å gi sikkerhet til de personene som skal innta andre rolleposisjoner innafor samme samhandlingssystem.

Hvis makten på toppen blir for stor, kan faren for vilkårlighet i behandlingen av den ansatte lenger nede i sjiktet bli stor, og hvis funksjonæren har mulighet til å kjøre igjennom sine løysinger ved å si opp eller avskjedige folk, eller å trekke inn slektninger til å hjelpe seg å rydde opp hvis det blir problemer, så er det ganske klart at den makt en gir til vedkommende og som en bedriftsleder ofte har i mange samfunn, - den må få et speilbilde på den andre sida, i form av rettigheter som etter verdiorienteringen som gjelder i vårt

samfunn blir tatt fra innehavere av andre nødvendige roller i samme samhandlingssystem.

Det er ikke likegyldig hvordan dette løyses. Det kan se ut til å være selvregulerende prosesser i visse perioder; men vi står plutselig kanskje i en situasjon der enten sjøle samhandlingssystemet lider under at det er oppstått ubalanse, eller at presset blir for stort på de personlighetene som er involvert og som skal synkronisere de forskjellige rolleforpliktelse til et samlende hele, et hele som er i stand til å treffe avgjørelser, ta beslutninger i sine forskjellige rolleforpliktelse. Ett av systemene kan altså lide under det, og i det moderne samfunnet har vi bl.a. disse sjukdommene som synes å ha sammenheng med at folk blir stilt i posisjoner der de har et større ansvar og større forpliktelse enn de er i stand til å dekke med de ressurser av rettigheter og autoritet som de har tilgjenge til.

I andre tilfelle kan samhandlingssystemet bli "skadelidende". Det er et gjensidig avhengighetsforhold også i dette. Det svarer en rettighet til en forpliktelse, og hvis en nå gir funksjonærene for kort arbeidstid i forhold til arbeiderne, for gode sosiale vilkår, for høg lønn o.s.v., så kan en jo godt tenke seg at en får et mye meir markert klasseskille gjennom det samhandlingssystem som bedriften utgjør, enn en kanskje jamt over har i dag.

Det er svært mye i dag som tyder på at kompleksiteten i vårt samfunn auker i så mye raskere tempo enn vår egen evne til å ha oversikt over hvordan de forskjellige ledd griper inn i hverandre, at å forestille seg en samfunnssituasjon som var nærmest problemfri når det galdt konflikter på dette planet, det må være litt av en utopi.

Det kan utmerket godt også føre til ubalanse og tilpasningsproblem for den enkelte om han blir utstyrt - kanskje delvis fra naturens side, delvis gjennom den utdanning han får, og kanskje gjennom plassering i lønnsregulativ o.l., - på en slik måte at han var i stand til å treffe vidtgående avgjørelser, og så blir han kanskje i stedet satt til å sitte og

pusle med ting som han kanskje kunne utført uten å ha mange av disse forutsetningene.

Det følger større og meir omfattende krav til de personene som skal gis rett til å inneha roller med stor innflytelse. Det er ikke relevant å stille like "strenge" krav på mange områder til personer som ikke søker rolleposisjoner med autoritet, makt, prestisje, innflytelse. Det er mange som reagerer sterkt imot skarpe angrep på t.eks. politikere. Andre vil svare at hvis en person først frivillig går ut av sin veg for å søke politiske tillitsverv og stiller seg til for hogg, så må en også være forberedt på å få dem. Det er meir relevant å stille seg kritisk overfor svært mange sider ved handlingene til en statsminister enn til en alminnelig person som er opptatt med å utføre en ordinær yrkesrolle og tar seg av sin familie og de nærmeste plikter i sitt lokale samfunn.

Det vil uten videre bli akseptert av de fleste at en vil stille strengere krav til den enkelte jo høyere makt- og prestisjeposisjon vedkommende faktisk søker etter og er med og konkurrerer om. Det blåser på toppene, er det sagt, og det er visst en tendens til at det skal være slik, og det er ikke sikkert at det er heilt uten grunn.

Nå er det også stor forskjell innafor de forskjellige kulturene på hvor stort slingringsmonn det er i oppfatningen av rolleforpliktelsene. En kan tenke seg stortingsmenn fra visse distrikter og valgkretser som vel gjør klokt i å legge noe større vekt på disse sider ved sin livsførsel enn det kan synes nødvendig for representanter og kandidater fra visse kretser der det kanskje legges mindre vekt på de sidene ved livsførselen, for å ta et eksempel. Men et visst slingringsmonn vil det alltid være, og det vil nesten alltid være en ganske stor mulighet for å sette et personlig preg også på rolleposisjonene.

Vi betrakter oss nå ferdig med forsøkene på forklaring av begreper som går inn i rollestrukturer og samhandlings-systemer, alt dette som har med nettverket av relasjoner mellom menneskene og deres roller å gjøre, og går over ifra strukturaspektet til prosessaspektet, til dynamikken i samhandlingssystemene.

III. DYNAMIKKEN I SAMHANDLINGSSYSTEMENE.

Mens vi til nå mest har diskutert struktur og strukturelementer, de meir statistiske sidene ved samhandlingssystemene, så går vi nå over til det meir dynamiske, til de sosiale prosessene som foregår innafor og mellom de forskjellige samhandlingssystemene. Vi har tangert det gang på gang i forklaringen av strukturelementer, men det har vært meir som illustrasjoner.

Vi har forutsatt i det vi har sagt hittil at det er mulig å foreta analyser av et samfunn med det begrepsapparatet vi hittil har operert med. Mn det vi da har bygd på, som en underliggende forutsetning, er at det skjer små forandringer i de ulike samhandlingssystemene. Hvis en kunne tenke seg et heilt statisk samfunn der alt som var viktig for førti år sia også var viktig i dag, så kunne en teoretisk forestille seg at heile samfunnsanalysen kunne være en strukturanalyse. Men i og med at det stadig skjer forandringer og forskyvninger, så oppstår det lett ubalanse og nye typer av sosiale situasjoner. Og da blir det nødvendig med en dynamisk analyse. Vi trenger andre begreper som går på forandring istedenfor på beskrivelse av eksisterende forhold.

Mn i den korte tida vi har til å introdusere emnet, skal jeg bare legge vekt på enkelte sider ved det. For det første har vi vært inne på allerede at det er et visst spillerom som eksisterer for tolking av en rolle, det personlige preg en kan ha mulighet for å sette på den rolle en har. Det er et problem som en står overfor og må ta stilling til, i hvilken utstrekning en har anledning til å gjøre det. I nesten alle rollesammenheng er en nødt til å følge en "beskrivelse" som er gitt i kulturen, eller en har anledning til å sette inn sin egen vurdering, hvis en tror at målsettingen kan realiseres på en bedre måte ved at en gjør det.

Det er også knyttet til forholdet mellom målsettinger som den enkelte kan ha, og han må vurdere om det er relevant å søke å få den tilfredsstilt, eller om det er de kollektive målsettingene som må ha forrang for at samhandlingssystemet

skal fungere. Dette problemet, dette dilemmaet som enhver rolle-utøver stadig står overfor er det som er kalt selv-kollektiv-dilemmaet, og som er beskrevet atskillig, både i sosiologisk og sosial-psykologisk litteratur. Selv-kollektiv-dilemmaet består i å kunne avgjøre om selvorientering er tillatt og relevant eller om kollektivorientering nærmest er påbudt i vedkommende rollesituasjon. Og det kan være svært avhengig av hva som er formålet med vedkommende samhandling om selvorienteringen er tillatt eller ikke.

Det er i visse situasjoner at det er heilt relevant at et menneske gjør bruk av, og høster fordel av muligheter som t.eks. yrkessituasjonen byr på. Mens det i andre situasjoner ville være underslag, korrupsjon, forfordeling av egen familie, slektinger e.l. Det kan også godt tenkes at det er kulturtrekk som avgjør hva som er riktig her. Jeg har vært borte i situasjoner ved ansettelsesproblemer, der det i vår kultur synes klart at iallfall når det gjelder ansettelse i offentlig stilling, eller i en stilling som har med offentlige tiltak å gjøre, så er det irrelevant, i beste fall irrelevant, om vedkommende søker er i slekt med noen andre innafor samhandlingssystemet. I verste fall er det diskvalifiserende. Det at en bror allerede har en posisjon innafor et samhandlingssystem, kan utelukke at den andre også kan få en stilling. At faren er styreformann kan utelukke at sønnen kan bli ansatt som administrativ leder i en virksomhet t.eks. Men i beste fall vil det bli sett på som irrelevant, og det er andre nøytrale karakteristikka som blir lagt til grunn. Og hvis det reises en innvendig om at noen er blitt gitt en slik rolleposisjon fordi at han er i slekt med, eller god venn til noen av de som har avgjørelsen, så vil det være nokså stor enighet innafor vårt samfunn om at vedkommende som har foretatt denne ansettelsen, eller hatt det avgjørende ord, har handlet uriktig; at han har satt til side prinsipper som skulle være dominerende i vedkommende situasjon. Han har satt til side kollektivorienteringen for selvorienteringen, for å sette det på spissen.

I en rekke andre kulturer vil forholdet være ganske annerledes. Noe av problemene i en del utviklingsland kan være knyttet til at når et familiemedlem får en rolleposisjon, t.eks. innafor statsadministrasjonen, så er det en sjølsagt forpliktelse for vedkommende, at han skal gjøre hva han kan for å skaffe andre familiemedlemmer tilsvarende ansettelse, og tilsvarende andel i fordeler som vedkommende måtte oppnå. Jeg har sjøl stått overfor situasjoner der det er blitt reagert som om det var en fullkommen meningsløs tanke at noen skulle opptre så umoralsk, at de skulle slå handa av sine nærmeste når det galdt spørsmålet om å avgjøre hvem som skulle få en slik jobb.

At det kan avhenge av jobbens art, av hva slags samhandling som skal foregå, er en ting, men når selvorieringsprinsippet blir søkt gjort gjeldende på områder der det ser ut til at sjøle oppgavens art og sjøle samhandlingstypen forutsetter kollektivorientering, da kan det føre til problemer.

Vi kan snakke om at forpliktelsene som knyttes til de forskjellige rollene kan variere, alt etter hva som er samhandlingens gjenstand, også innafor samme samhandlingssystem. Vi snakker om at et samhandlingssystem kan gjennomgå ulike faser, at de oppgavene som det blir lagt hovedvekten på i de forskjellige fasene altså er forskjellige, og at dermed også de forpliktelsene som knyttes til rollene er forskjellige.

Fig. I. Faseforskyvning i samhandlingssystem.

Mønstervariable rollerelasjoner:	Universell Nøytral	Partikularistisk Affektiv
Spesifikk Utførelse	Instrumentell fase (selv. el. koll.)	Målfase (selv.)
Diffus Sosial kvalitet	Latensfase (koll.)	Integrativ fase (koll.)

Vi skal nå bare ta en enkel gjennomgåelse, dere skal ikke være noe engstelig fordi om det er sider ved dette som ser litt kunstig ut, litt vanskelig å få tak i, for det tror jeg vil løyse seg opp seinere og kunne vise seg nyttig. Hvis vi betrakter denne firkanten (se "Innføring i sosiologi", s. 90) som et samhandlingssystem, så kan vi tenke oss at hver av disse rutene er en fase i samhandlingen.

En fase er kalt latensfasen, det er en fase der ikke noe vesentlig skjer, kan en si. Men så kan systemet mobiliseres for å løyse en oppgave, gå over i en instrumentell fase, i en fase som tar sikte på at nå skal iallfall en deloppgave, en bestemt arbeidsoppgave kanskje, løyses. Da er det andre rolleforpliktelser som gjelder.

Så er oppgaven løyst, en kommer inn i en fase der det kan være tale om å vurdere resultatene av det som har vært gjort, kanskje fordele belønning for det som er oppnådd i denne fasen, eller straff for det som er gjort galt. Det kalles ofte en målfase. Så kan det være slik at det er behov for å gjennomløpe enda en fase, det kan være at løysinga av oppgavene, og fordelingen av belønning og straff, kan ha medført påkjenninger for rollerelasjonene, kanskje ført til konfliktsituasjoner innfor systemet. Da kan det være viktig at systemet kommer inn i en integrativ fase som gjør det mulig å glatte over motsetninger, lege sår og få alle til å føle seg lykkelige.

Hvis en tar for seg et møte som skal komme fram til avgjørelse av et bestemt problem, så kan en godt tenke seg at en løper gjennom alle disse fire fasene i løpet av møtet, og at en dyktig leder vil være svært oppmerksom på at alle disse behovene må dekkes. Han sørger kanskje for at det serveres en kopp kaffe når valgene er ferdig og tillitsvervene er fordelt og en kan prate litt løst og fast om tingene før en går fra hverandre. Det kan styrke solidariteten, det kan gjøre det lettere om samhandlingssystemet går over i latensfase for en tid, så kan det gjøre det lettere å mobilisere det til en ny instrumentell fase, hvis det er velintegrert før det går over i latensfasen. Det stilles ulike krav til rolleinnehaverne

i de ulike fasene. Vi sier at vi har ulike relasjoner mellom rollene.

Rolleforpliktelsene kan være diffuse, eller de kan være klart spesifiserte. Det har sammenheng med dette rekrutteringsprinsippet vi var inne på, det har sammenheng med bevisbyrden for hvorvidt en rolleinnehaber er forpliktet til å løse en oppgave. I forholdet mellom barn og foreldre er det slik at alt som angår foreldra, det angår også barna. Barna har krav på foreldrenes ubegrensede ytelse for å dekke deres nødvendige behov i den utstrekning kravet ikke kommer i konflikt med vitale interesser for familiens eksistens. Det er foreldrenes plikt å bevise overfor barna at det og det har de ikke rett til å forlange. Altså bevisbyrden ligger her hos den som skal nekte å innfri en forventning, å påta seg en forpliktelse, det er et kjennetegn ved en diffus rollerelasjon som vi har i latensfasen og i den integrative fasen.

Men det er omvendt når vi har et spesifisert rolleforhold. I en kontraktrelasjon er det den som vil gjøre krav på å få kontrakten innfridd, å få det spesifiserte kravet en meiner å ha på en annen innfridd, det er han som har bevisbyrden. Det er jeg som må bevise det om jeg har noe til gode hos kjøpmannen. Den som skal oppnå å få penger for en tjeneste, en ytelse eller en vare, han må bevise at tjenesten eller ytelsen er gitt, eller varen er levert. En kan ikke kreve å få pengene uten at motytelsen er gitt. Vi har vært inne på at de fleste yrkesrollene i et moderne, komplisert samfunn, er definert ut fra spesifikke rollekrav, mens rollene innafor familien, en vennskapsklikk o.s.v., har diffuse rolleforpliktelser.

I de forenklingene vi gjør her, når vi snakker om at et samhandlingssystem kan gjennomløpe forskjellige faser der forpliktelsene er forskjellige, prøver vi iallfall for et øyeblikk, for å få tak i analysemulighetene, å se bort fra, at i realiteten er det nesten alltid slik at det kan være elementer av alle disse rollebeskrivelsene som er involvert i alle fasene, men en kan si at det er de som er dominerende innafor et bestemt samhandlingssystem eller innafor en bestemt

fase i samhandlingen, som gir utslaget, som har prioriteten, og som vi for forenklingens skyld nå betrakter nærmest som enerådende.

Det er det første paret av det vi kaller mønstervariable rollerelasjoner, dette med spesifisitet og diffushet i rolleforpliktelsene. Og de er her plassert slik at i to faser gjelder den diffuse, nemlig latensfasen og den integrative fasen, mens i to faser, nemlig den instrumentelle og målfasen, gjelder den spesifikke. Her vil det gjerne være detaljerte forpliktelser den enkelte skal ta seg av, innafor yrkessystemet t.eks. Under løysing av oppgaver må de forskjellige vite hva de skal gjøre, og det må eksistere spesifiserte kriterier for hvordan resultatene skal fordeles. Mens det i den integrative fasen, tvert imot, kan være noe av poenget at en kan glatte over motsetninger og "heve seg over detaljene", for å komme i et meir "familie"-preget samhandlingsforhold. Det samme kan gjelde om systemet er i latensfasen.

Så får vi ta for oss et annet og beslektet par av mønster-variable. I de samme fasene som er beskrevet ved spesifikke rollerelasjoner bygger en på utførelsen, på prestasjonen, på evnen til å løyse oppgavene, som det avgjørende. Det kan være eksamensvitnesbyrd, det kan være tillærte ferdigheter o.s.v. Det er å lære en til å gjøre jobben som er avgjørende for at jobben kan gjøres og for vurderingen av resultatet. Mens, det som i mangel av noe bedre ord, er kalt sosial kvalitet og som går på en generell vurdering av hele personligheten, og personlighetens forhold til samhandlings-systemet, gjelder i de fasene der en har de diffuse rollerelasjonene.

Det tredje paret av mønster-variable gjelder vurderingsnormene og angir om disse er universelle eller partikularistiske, noe som er partikulært. Ved partikularistisk normoppfatning kan vi vurdere ut fra det som er enestående for vedkommende situasjon. Det er ikke slik at når vi vurderer ut fra en partikularistisk normoppfatning, at vi da lar de samme universelle prinsippene gjelde, uansett hvem eller hva

vi vurderer. Vi tillater oss å vurdere den enkelte situasjon og den enkelte person ut fra spesielle forhold. Det er det vi gjør i forholdet til ektefelle, og barn. Det er det vi gjør i forholdet til våre gode venner, der vi kanskje unnskylder at de gjør ting som vi overfor fremmede ville reagere på og vise til vår rett, vår universelle rett, de universelle prinsippene, for samvær mellom mennesker. Det tillater vi oss å overse en del, i spesielle personsammenheng der vi har nær tilknytting til hverandre.

I den instrumentelle fasen må vi bygge på en universell standard for vurderingene hvis det skal gå godt. Og når kastesystemet i India og når storfamiliesystemet med forsørgerplikten som gjør at en statsfunksjonær først og fremst er nødt til å ansette sine nærmeste slektninger, harmonerer så dårlig med det moderne samfunnets krav, og skaper problemer i de samfunnene det gjelder, så er det nettopp fordi en i instrumentelle faser og samhandlingsrelasjoner prøver å gjøre partikularistiske vurderingsnormer relevante og bygge på dem. Men det lar seg ikke gjøre. Det lar seg ikke gjøre å bygge opp en samfunns-situasjon som fører til den nødvendige fleksibilitet i rekrutteringen til det mylder av yrkesroller vi har, om den enkelte ved fødsel, som i kastesystemet, skal ha fastlagt hva slags yrke han skal ha. Det er bl.a. mange nye yrker som ikke har eksistert før, og som det oppstår store problemer for hvilke kaster det er som skal ta seg av. I et yrkesspesialisert samfunn vil det være så sterk dynamikk, så raske forandringer, at det vil være heilt umulig å tilpasse kastesystemet. Om en skal kunne legge de partikularistiske vurderingsnormene til grunn, og ansette sin slektning i en stilling som han ikke er kvalifisert for, mens en har en søker som er kvalifisert, så er det innlysende at konsekvensene vil være meir omfattende enn det som ligger i den reduserte muligheten for å få utført de oppgavene som skal løyses av de som har vedkommende rolleposisjoner, enda dette kan være viktig nok.

Det siste paret av mønster-variable har i grunnen med det reint følelsesmessige å gjøre. I mye av det vi befatter oss

med, prøver vi å handle og treffe avgjørelser som om mennesket i det vesentlige var et tenkende vesen, at det var rasjonelle avgjørelser på basis av tenking, som lå under hva vi gjør. Og det er vel iallfall slik at vi har vært igjennom en periode der det helst har kalt på et, kanskje litt hånlig smil, om det har vært trukket fram i forbindelse med løysing av konkrete oppgaver i samfunnet, meir følelsesladete sider ved problemet. Kan det ikke bevises, med tørre tall og ut fra logisk resonnement, at en ting har verdi, så har det, tror jeg, vært en tendens i vårt samfunn og i vår kulturkrets, til a priori å gå ut fra at dette ikke kan være et særlig høgt prioritert behov. Det er noe som vi skal se bort fra, iallfall i denne omgangen. Dette er noe som viser, og det er poenget, den overveiende instrumentelle orienteringen i det moderne tekniske samfunn. Det er følelsesmessig nøytralitet som kreves og som er en forutsetning for at systemet skal gå sin gang. Det er irrelevant i situasjonen hva en føler. Det høres litt brutalt ut dette kanskje, men det vil være mange situasjoner der heilt menneskelig sett relevante følelsesmessige islett må skyves til side og undertrykkes for at den maskinmessige operasjon av oppgaveløysinga skal kunne gå sin gang.

Det er en del som har operert med teorier om at en skal kunne utvikle effektive samfunn som vesentlig består av den instrumentelle fase i samhandlingssystemet. De har i stor utstrekning måttet bygge på at mennesket måtte forandres til et følelseskaldt, nøytralt vesen, noe som det er lite sannsynlig at det vil lykkes å forandre mennesket til. Det har i "Brave New World" og forskjellige andre science fiction-pregete bøker og artikler vært antydnet at en går i en slik retning, at mennesket nærmer seg en slags robot-tilværelse, slik at vi kan bli veldig effektive til å trykke på knapper og nesten like effektive som maskinene sjøl i å være maskinmessig, men jeg tror det er overdreven optimisme fra mekanikkens representanter, og overdreven pessimisme fra humanistenes side, å forestille seg at noe slikt skal kunne skje.

I målfasen og i den integrative fasen i et samhandlings-

system er det tillatt og relevant å gi uttrykk for følelser, for affektivitet.

La oss konstatere at i latensfasen og i den integrative fasen er det en klar kollektiv orientering, i målfasen er det relevant med en selv-orientering og i den instrumentelle fasen beror orienteringen på oppgavens art, som skal løyses. Hvis det er en målsetting som er felles for heile samhandlings-systemet som skal realiseres, så er det nødvendig med en kollektiv orientering. Hvis det er spesifiserte deloppgaver som kan løyses enkeltvis, så er en selv-orientering relevant. Dermed har vi plukket inn selv-kollektiv-dilemmaet i dette samme perspektivet. Og det er nettopp fordi at en ved et nærmere studium av dette skjemaet oppdager en del overraskelser i plasseringen av disse mønster-variable i forhold til hverandre, og i forhold til selv-kollektiv-dilemmaet, at det har vært nødvendig å bruke så vidt mange variable som en har brukt her, og til dels tilsynelatende beslektete variable, for å få et analysegrunnlag for dynamikken i samhandlingene. Sjølsagt er vi fullt oppmerksomme på at hvis en skulle ha en fullstendig beskrivelse av det mylder av muligheter som foreligger i samhandlingssituasjonene, så måtte en trekke inn enda fleire variable. Vi kan godt si at dette er grupper ev orienteringer. En kan spesifisere det nærmere, og i den raske framstillingen her har vi også foretatt en del forenklinger, og måttet unnlate å gå inn på en del kompliserende forhold. Likevel kan skjemaet være nyttig for å vise en mulig tilnæringsmåte for å bringe noe meir orden i et tilsynelatende mylder av uttrykksformer som samhandlingen i et moderne samfunn er preget av.

Den utvikling som nå ser ut til å prege mye av den moderne sosiologi er den empiriske utforskningen av de såkalte middle range-teoriene, midt mellom småundersøkelser av svært spesielle forhold, og de omfattende generaliseringene som sosiologien ofte tidligere bygde på, da en hadde en meir filosofisk og mindre empirisk plattform.

I den type forskning og den type problemstillinger som i dag ser ut til å være noe av det mest lovende innafor samfunnsforskningen, og det mest nødvendige, der ser det ut til at nettopp så vidt enkle skjema kan være ganske nyttige for å fange inn svært vesentlige trekk i samhandlingens dynamikk.

IV. SOSIAL DIFFUSJON OG LANBRUKSFAGLIG RÅDGIVNING.

Bygdesosiologi er et forholdsvis nytt fag, og det er mange områder som på ingen måte er så godt dekket av forskning som vi gjerne skulle ønske. Men på den andre sida bør en også være oppmerksom på at noe av det viktigste som skjer i faget nå, det er at mulighetene for å trekke meir generelle slutninger av en mengde enkeltundersøkelser som er føretatt rundt omkring i verden blir vurdert nøye. Og er det noen slutninger som vi vel har vært enige om at vi kan begynne å trekke, så er det de at en kan ikke rekne med, uten videre, å lage resepter som skal kunne anvendes under alle mulige slags forhold. Vi har skaffet oss en del kunnskap på viktige områder som kan mobiliseres i konkrete analyser og undersøkelser som er nødvendige for iverksetting, eller vurdering av ulike tiltak.

Vi skal gå litt nærmere inn på et par slike områder og først se litt på sammenhengen mellom sosiologien og rådgivningslæra som ble etterlyst av et par stykker, og plasseringen av diffusjonsteorien i sosiologien litt meir i den generelle sammenhengen vi har arbeidd med. Dette er i grunnen to sider av samme sak. Som et generelt utgangspunkt kan en si at sosiologien gjennom diffusjonsteori og empirisk forskning i sosial diffusjon har gitt grunnlag for å forutsi mange virkninger i det framtidige samfunnet av de endringer som foregår i dag. Den kjente byplanleggeren Louis Mumford har uttrykt det slik at vi på den ene side må akseptere at intensivert mekanisering og stadig økende hastighet i teknologisk utvikling vil fortsette å være den ene konstante faktor i en verden som ellers forandrer seg på nesten alle mulige måter. Det som Mumford betrakter som det ene "konstante", det er altså at vi må rekne med en stadig meir intens mekanisering, og stadig akselererende teknologisk utvikling.

På den andre har han også understreket at mennesket kan ikke tillate å betrakte statistiske forutsigelser og prognoser som om de var påbud og lovmessighet. Det er ikke noe i den ut-

vikling som skjer som verken gir mennesket grunn eller rett til i de grader å sette seg sjøl utafor at en bare skal akseptere at de kurvene som en trekker opp på grunnlag av trendsstudier, og det grunnlag en har for prognoser i forskjellige sektorer av samfunnsutviklingen, av verdensutviklingen, at en bare skal kunne rekne med at de vil gå videre uavhengig av menneskets egne tiltak. Dette med forandringene som vi rekner med alltid vil være der, men også menneskets muligheter til å innvirke på disse forandringene, er grunnlagsproblem for sosial endringsteori og sosial diffusjonsteori og den anvendelse vi kan gjøre av dem, generelt sett i samfunnsplanlegging og meir spesielt innafor vårt fagområde i spørsmål om rådgiving og planlegging innafor landbruket.

Resultatene av teknologiske endringer er jo så tydelige for oss over alt at det skulle ikke være nødvendig å gi eksempler. Men i en bok som jeg vil anbefale for framtidig studium, av den kjente sosiologen Everett Rogers som heter "Diffusion of Innovations", nevnes i innledningen at gjennomsnittsbonden i U.S.A. i 1820 var i stand til å produsere de varer han sjøl og fire andre trengte, i 1940, altså fra 1820 til 1940, var dette tallet aukt fra 4 til 12, på 120 år. Fra 1940 til 1961 var det aukt fra 12 til 27, altså denne gangen meir enn fordobla på vel tjue år, og forskjellige andre tall som han har på forskjellige andre områder, synes å vise at bare utviklinga av teknologien stort sett skulle kunne medføre en produktivtetsauke på ca. 3 % for året.

Men så kommer også inn det interessante forholdet at i 1960 brukte amerikanerne 10 milliarder dollar på forskning og utviklingsarbeid, og det reknes det med at vil auke til over det dobbelte på en tiårsperiode. Det er en kolossal innsats som gjøres i forskning, men det er forholdsvis liten oppmerksomhet vist for det forhold at det er en liten del bare av de resultatene som forskingen når fram til som noen gang blir tatt i bruk, som noen gang går gjennom diffusjonsprosessen og når fram til de som eventuelt kunne ta de i bruk.

Det har vært uttrykt slik så tidlig som i 1903 at vårt problem er å finne ut hvorfor det av hundre forskjellige innovasjoner som blir oppfunnet på samme tid, så er det 10 i gjennomsnitt som vil bli spredd og tatt i bruk, mens 90 blir glemt. Trass i at den amerikanske kulturen er den kultur i heile verden som vi rekner med har hatt mest positive holdninger til vitenskap og teknologi, så er det et veldig tidslag, en veldig tidsdifferanse mellom når innovasjonen oppstår og når den blir akseptert. Det gjelder trass i at det svært ofte kan være store fordeler knytt til å ta innovasjonen i bruk. Det er funnet ut at det tok 40 år før en bestemt ovn i leirvareindustrien, som aukte produktiviteten ganske enormt, kom i alminnelig bruk etter at den var oppfunnet. Det tok over 14 år før hybrid mais ble tatt i alminnelig bruk i Iowa fra den var framstilt, trass i at det var en kolossal fordel for farmerne å bruke den. Det tok 50 år fra utviklingen av visse nye opplæringsmetoder før de ble tatt i bruk i folkeskolene. Og hvis en bare holder seg til dette siste tallet, og hvis det skulle være representativt, så ville det altså si at den gjennomsnittlige, la oss holde oss til amerikanske her også, den gjennomsnittlige amerikanske skolen, skulle ligge 25 år etter den beste praksis som en kjente i opplæringsmetodikk. Tilsvarende vil en altså finne innafor landbruket, og med det høgmekaniserte landbruket som en stort sett har i U.S.A., så har de omkring 1960 reknet med at hvis de muligheter for forbedringer som sto til disposisjon for den amerikanske farmer, ble tatt i bruk noenlunde omgående, så ville den enkelte farmer istedenfor å kunne produsere mat til 27 personer, med en gang kunne komme opp i ca. 50 personer.

Likevel så fortsetter vi å legge all hovedvekt, når det gjelder allokering av ressurser, på utvikling av nye innovasjoner, og det er vel rimelig nok. Videre satses det etter hvert også ganske mye på å auke kommunikasjonsmulighetene for å gjøre mulige brukere av innovasjonene kjent med at de eksisterer. Men det som det vel ofres forholdsvis for liten oppmerksomhet på, det er de prosessene som den enkelte som eventuelt skal ta en innovasjon i bruk må gjennomgå fra han hører

om innovasjonen til han har snust nok på den til å finne ut at dette kan være verdt å prøve, bestemt seg for å prøve, fått løyst de praktiske problemene i forbindelse med å ta den i bruk, og kommet i gang med regulær produksjon på basis av den nyoppdagning som måtte være gjort.

Det vi har sagt hittil har i grunnen vært basert på en slags forestilling om at alle innovasjoner representerer framsteg og har heldige virkninger for oss alle. Etter hvert oppdager vi imidlertid ofte at sjøl svært "verdifulle" innovasjoner kan ha ofte uheldige sidevirkninger først på nærliggende områder kanskje, men i en del tilfelle på helt andre sektorer i samfunnet, som en ikke har tatt med i beregningen når en har tatt avgjørelse om å ta innovasjonen i bruk. Og her tangeter vi da det uhyre sentrale behovet for samordning av anvendelsen av ulike slags kunnskap, ulike slags innovasjoner, og også det som vi har diskutert før, med samfunnsplanleggingen, hvor viktig det er at det blir engasjert fagfolk over et svært vidt spektrum, slik at en har muligheter for å få vurdert også virkningen i andre sektorer av et tiltak som blir foreslått.

Vi veit at allerede kineserne gjorde forsøk på å holde oppdagelsen av kruttet hemmelig. De hadde ikke særlig suksess med det! Vi har vært mange som har vært veldig opptatt av viktige og velmente forsøk på at hemmeligheten ved atombomben skulle kunne bevares. Amerikanerne bygde faktisk sin politikk på at de skulle kunne bevare denne hemmeligheten for seg sjøl i fleire år, og svært mange politikere og andre bygger i dag sine illusjoner om en framtid uten atomkrig på at det skulle kunne være mulig å hindre at en stor del, også mindre land, vil kunne skaffe seg atomvåpen i løpet av kort tid. Etter all den erfaring og innsikt vi foreløpig har, må vi kunne karakterisere dette som illusjoner, at en skulle kunne klare å gjennomføre en slik stopp i en diffusjonsprosess som en altså måtte ønske å stoppe.

En ting som det i det siste er blitt lagt en del vekt på er dette spørsmålet om diffusjon av kunnskaper om og resultat fra diffusjonsforskning. Her skulle en tro det var et område der

det ville foregå rask diffusjon. Et morsomt eksempel fra 1955 er gitt i Rogers' bok da lederen for Farm Foundation i U.S.A., en kjent landbruksøkonom som heter Joe Ackerman kalte sammen en del sosiologer for å drøfte spørsmålet om hvordan en skulle kunne få spredd konklusjonene av den diffusjonsforskning som var drevet i U.S.A. fram til 1955. Det ble holdt en konferanse. Jeg veit ikke hvor mange dager den varte, men de sosiologene som møtte, de gikk da gjennom de konklusjonene som de meinte det var grunnlag for å trekke, og det skulle lages en rapport fra denne konferansen. Sosiologene som deltok de meinte at det måtte være tilstrekkelig med å stensilere denne rapporten i 25 eksemplarer, slik at oppdragsgiverne og deltakerne fikk sine eksemplarer. Nå hadde imidlertid Ackerman på sitt budsjett tilstrekkelige midler til at han kunne få rapporten trykt, og han fikk da samtykke til at den kunne trykkes i 5000 eksemplarer. I 1962 var 80000 eksemplarer til trykt og spredd over heile verden, med oversettelse tilgjengelig på fleire språk. Likevel er det også i dag uhyre få av dem som burde være interessert i resultatene fra denne forskingen som i det hele tatt har den ringeste kjennskap til den, 10 år etter at et slikt forsøk ble gjort.

Jeg tror dette kan illustrere at sjøl om de tekniske og økonomiske problemene ved å spre kunnskap er forholdsvis lette å løyse, så er det andre problemer som en står overfor og som fører til at en må rekne med at det er nokså store bremsevirkninger. Noe av det mest interessante i de forsøkene som er gjort i seinere år på å sammenstille resultat fra diffusjonsforskning på fleire forskjellige områder, det er å konstatere at det i det hele tatt har vært mulig at folk innafor ulike fagområder, ulike sektorer, har drevet forskning omkring de samme grunnleggende problemer og nådd, i stor utstrekning, de samme resultatene, uten å ane om hverandre. På den måten er det på iallfall en 5-6 forskjellige områder blitt utviklet liknende teorier, testet liknende hypoteser og utviklet forskningstradisjoner innafor ulike fag.

Det som skjer i det tiåret vi nå er inne i, som iallfall foreløpig ser ut til å være av størst interesse på dette området,

det er altså faktisk sammenstillingen av resultater som til dels kan være både 10 og 15 år gamle, og de kan være av minst like stor betydning som den nye og vesentlige innsats av vitenskapsfolk i dag og de nye resultatene en nå kan komme til.

Vi skal ta med et eksempel på innovasjon som ikke lot seg spre i en bestemt situasjon, trass i at store anstrengelser ble gjort. Vi gjør det for å få tak på en del faktorer som hindrer dette at en gjør bruk av i og for seg sjølsagte verdifulle innovasjoner. Eksemplet er hentet fra et område i Peru der det ble igangsatt en toårskampanje i en landsby med 200 familier, for å få disse til å koke vannet. Resultatet etter at de to år var gått var at 11 husmødre hadde gjennomført, som fast praksis, at de kokte vannet som de brukte i husholdningen. Den spesielle helsearbeideren som hadde hovedansvaret for kampanjen, hadde heile tida mulighet for hjelp av leger, og tilgjenge til atskillig utstyr og muligheter for å påvirke folk. Hun hadde vel videre en del hjelp av 15 husmødre som kokte vann i denne landsbyen før kampanjen ble startet. Det var altså 15 som gjorde det allerede på forhånd, men det ble bare 11 fleire som gjorde det i løpet av de to årene.

Det kan være rimelig i slike situasjoner å stille seg spørsmålet om hvorfor diffusjonen av denne innovasjonen å koke vann klikket. Hvis en skal besvare et slikt spørsmål, kan en ikke gjøre det ut fra kunnskaper om vann eller koking av vann. Det er det første vi kan slå fast. En kan heller ikke gjøre det ut fra kunnskaper om hvilken nytte det kan ha for menneskene å koke vann. En er nødt til å finne svaret ved å skaffe seg større innsikt i reaksjonene til de menneskene som skal ta standpunkt til hvorvidt de ønsker å koke vannet eller ikke. Derfor ble det også gjennomført undersøkelser av kulturen og samlivsformene blant innbyggerne i denne landsbyen. Det er beskrevet i detalj hva de bedriver og hvordan deres reaksjoner er. De er bønder eller leilendinger som arbeider for lokale plantasjeiere. Vannet blir båret direkte fra ei grøft eller ei kilde; det er to-tre muligheter. Det er barna som stort sett bærer dette vannet, og alle vannkildene er usanitære. Det er påvist at en stor del av de sjukdommene som sprer seg i området

har sammenheng med dette at de bruker ukokt vann. Det har ikke vist seg mulig å få gjennomført installering av et sanitært vannsystem, men for å stanse særlig tyfusen, men også andre sykdommer som smitter gjennom vannet, så ble altså denne vannkokingskampanjen satt i gang. Hun som ledet dette arbeidet besøkte hver eneste en av familiene mellom 15 og 25 ganger i løpet av denne tiden, og det er altså, som jeg nevnte, 11 fleire som nå koker vannet.

Det er gitt en illustrasjon av de tre kategoriene av reaksjoner en har hatt med å gjøre. Det er de som koker vannet på grunn av tradisjon, de som ble overbevist av denne helsearbeideren og de som ikke ville akseptere innovasjonen. I de tre subuniversene var det altså 15, 11 og ca. 170 familier i hvert. Eksemplet på de som koker vannet av tradisjon, det er en husmor som sjøl er sykkelig, og de har i landsbyen en forestilling om at det er riktig å koke vannet for folk som er sykelige! Altså er en vesentlig del av kunnskapen om sammenhengen mellom koking av vannet og å unngå sykdom nådd fram, sjøl om det er i en veldig primitiv form som vi ikke skal gå inn på i detalj. Men de som koker vann av tradisjonelle grunner, ser gjerne en sammenheng med svakelighet eller sykdom. Den ene, som er tatt som eksempel her, som blir overbevist, var en innflytter. Og det er ganske vesentlig. Mens heile landsbyen, stort sett, reagerte negativt på kampanjen, dette at noen ville blande seg inn i deres måte å løse sine problemer på, så var det altså noen få, og da særlig av dem som var minst integrert i det sosiale systemet, som kunne la seg overbevise.

Denne innflytterkona ville aldri bli fullstendig akseptert som en vanlig husmor i denne landsbyen, hun ville bare få en delvis akseptering fordi hun allerede avviker fra de andre på mange måter. For henne gjør det ikke så mye fra eller til om hun også avviker på et område til. Det kan tvert imot være en hjelp for henne, i hennes sosiale situasjon, at hun har denne positive kontakten med helsearbeideren som hjelper henne og som kanskje heller styrker hennes personlige stilling innafor landsbyen.

Den tredje gruppa, den store majoriteten, som avviser koking av vann, gjør det delvis på grunnlag av at en ikke kan forstå behovet, eller forstå at det er så viktig, men lar seg heller ikke overbevise. De har klaffene stengt for de impulsene som skulle kunne gjøre det mulig for dem å forstå at smitte kan spres gjennom vannet. Men den grunnleggende årsaken, svært ofte, synes å være at disse kvinnene, med det arbeidsopplegg som de hadde, de ville klage over at de ikke hadde tid nok til å samle tilstrekkelig ved til å koke vannet. Når de altså måtte gi opp i diskusjonen om hvorvidt det var nødvendig å gjøre det, så falt de tilbake på at de ikke hadde råd, ikke hadde tid til å skaffe ved til å koke vannet. Dermed ble helsearbeiderens og myndighetenes intense rådgiving og intense kampanje, virkningsløs. Alt prellet fullstendig av fordi de som var utsatt for kampanjen reagerte med at det var ikke nødvendig, realistisk, eller mulig. Det var noe av det samme som hendte i den diskusjonen jeg hadde med en landsbyleder i Afghanistan som overbeviste meg om at det for han ikke var aktuelt å starte på noe kurs for å lære å lese og skrive.

Det er også vesentlig å legge merke til at de fattigste, som altså her var nesten alle og de mest konsekvente avviserne av innovasjonen, de har færre kontakter utenfor landsbyen. De er knytt sammen i fast inngrodde tradisjoner og har lite blikk for noe som skjer utenfor de verdiene og de tradisjonene som har vært gjeldende i denne landsbyen gjennom lang tid. Det er sikkert en vesentlig grunn til større motstandsevne mot innovasjonen. Hovedårsakene til at det altså ikke lyktes synes altså dels å være at kampanjen ikke harmonerte med de verdiene som folk hadde fra før, noe for å kunne nå resultater. Den var ikke på bølgelengde med viktige kulturtrekk, verdi- og trosoppfatninger innafor det vel integrerte sosiale systemet. En vesentlig faktor var sikkert da også dette at det var en tilgjengelig mulighet for en såkalt rasjonell forklaring, som dette at det notorisk ville ta en god del tid å samle ved for å kunne koke vannet. Men sjølsagt, det tok like mye tid, også for de elleve og de femten.

Ved sida av Rogers er vel Lionberger i sin bok "Adoption of New Ideas and Practices" den som best har summert opp de resultatene som amerikanske bygdesosiologer er kommet til i sin rådgivningsforskning. Jeg skal si litt om en tysk forskings-tradisjon som vi kjenner oss en del knytt til på dette området. Særlig gjelder det Rheinwald, som er professor i beratingslehre ved Landbruksuniversitetet i Stuttgart-Hohenheim, og er vel kanskje den europeeren som har arbeidd mest med landbruksrådgivningsproblemet på grunnlag av sosiologisk og sosial-psykologisk teori. Han står nok også i en viss kontakt med den amerikanske forskningstradisjonen, enda om Rheinwalds arbeider går i litt andre retninger.

Først og fremst er det som kjennetegner Rheinwalds tanker at han skiller sterkt mellom informasjon og rådgiving. Han poengterer at dette er to forskjellige ting, og hvis en skal gå gjennom hans analyser og kriterier for oppdeling i kategorier, så vil en lett komme til at vi i vår rådgivningstjeneste ofte nøyer oss med informasjonsstadiet. Vi utfører lite av virkelig rådgiving. I begge tilfelle er det spørsmål om virksomheter som er retta mot praktikerne. I det ene tilfelle blir han informert, han får del i informasjon om innovasjoner først og fremst. I det andre tilfellet får han råd om hvordan han kan løse bestemte problemer. Det første er en uforbindtlig sak; det andre er en langt mer forpliktende sak. Under besøket her i fjor ga Rheinwald eksempler både på forskning og undervisning i rådgivningslære i Tyskland. Dette kan dere finne en god del om i dette skriftet "Rådgiving i landbruket - Et sammendrag av Professor Dr. Rheinwalds forelesninger og seminar i Oslo og Ås 9.-11. mars 1964." Han ga et eksempel på hva informasjon er med å si at et utsagn som: "Det blir regn," det er informasjon, mens: "Ta med paraply," det er rådgiving. Og i dette mente han da at både differensieringen og sammenhengen mellom informasjon og rådgiving skulle ligge. Informasjon er altså noe av forutsetningen for rådgiving, og den nødvendige informasjon kan besørges av rådgiveren sjøl, men det skjer også gjennom ei rekke andre media, massemedia, radio, aviser o.s.v.,

og dessuten har vi forskjellige spesialorganer og institusjoner som bare tar sikte på informasjon. Det er rimelig her å tenke på LOT - Landbrukets opplysningstjeneste, som driver en nokså typisk informasjonsvirksomhet. Småskriftene og flygebladene som sendes ut, de inneholder nok ofte nokså mye av praktiske råd i generell form, men virksomheten for øvrig tror jeg nok er ganske rein informasjonsvirksomhet.

Rheinwald ga en del eksempler på hva de har drevet med av undersøkelser og han nevnte særlig at de har hatt stor nytte av den teorien som heter felt-teorien, som både sosiologer og psykologer er opptatt av. Noe av det som kanskje kan være av særlig interesse for oss er det han sa om arbeidet med mønsterbruk, modellbruk. De tyske modellbruka var ofte uttatt i samråd med agronomforeningene, og en har slått ned på aktive personer med god kontakt med rådgivingstjenesten, og fått dem som verter. Gjennom dette har en langt på veg sikra seg at de faglige råd til prøvebruksvertene virkelig blir fulgt. En kunne være relativt sikker på å gjøre vedkommende bruk til en mønsterbedrift.

Ved undersøkelser som Institutt für Beratungslehre etterpå har foretatt har det likevel ofte vist seg at situasjonen som heilhet på bruket og i bygda har vært galt oppfattet. Modellbruksvertene var gjennomgående dårligst integrert i sin produsentgruppe og i bygda. De var utadorienterte personer knytt til den fagskolen de hadde gått, snarere enn til det lokale jordbruksmiljøet. Resultatet har gjerne vært at få tar prøvebruksvertene og deres resultat som eksempler for egne bruk. Med tanke på å oppnå mest mulig resultat av eksemplets makt, må modellbruksvertene tas ut blant folk som er vel integrert i det lokale miljø, og har stor prestisje og tillit lokalt. Det kan bety at rådgiveren får en vanskeligere oppgave med å få i stand mønsterbruken. Han kan få større problemer med å få sin informasjon ført fram til prøvebruksverten, men i den grad det lykkes vil han nærmest automatisk være sikret en større nabovirkning fordi at allerede eksisterende kanaler for diskusjon blir tatt i bruk for å sørge for at de erfaringene som vinnes på prøvebruken også når fram til, og har gode muligheter for å bli gjort bruk av blant naboene.

Rheinwald nevnte også at de har konstatert en annen viktig side ved dette problemet, at prøvebruksvertene som på forhånd ikke hadde den nødvendige prestisje og tillit lokalt, kom opp i til dels svært ulykkelige situasjoner. Han refererte et tilfelle der en prøvebruksvert skulle ha sagt: "Aldri meir skal jeg gi meg inn på noe slikt. Til og med barna mine måtte lide for det på skolen. Andre barn har sagt til dem, du har fem feil i dik-taten, og vi som trodde at du ville være en mønsterelev." Folk har gitt tydelig uttrykk for at det var en altfor sterk be-lastning å bli plassert i en rolle som ikke, iallfall til en viss grad, var godkjent på forhånd av det lokale samhandlings-system som vedkommende produsent og vedkommende familie var plassert i. Jeg tror det er erfaringer og resultater som det er all grunn til å merke seg enda om en skal være forsiktig med å dra paralleller fra land til land. De samme prinsippene er ganske opplagt gjeldende her som i de områdene der under-søkelsene ble foretatt i Tyskland. Men det kan være grunn til å spørre om vårt system for utvelging av prøvebruksverter har vært og er, meir sosiologisk riktig enn det tyske var, og det har vi neppe data som gir oss grunnlag for å besvare. Hensikten med våre prøvebruk er også i alle fall delvis en annen enn bare det å være demonstrasjonsbruk.

Men en må vel si at en god del av funksjonene skulle være de samme, og at en derfor i alle fall må rekne med at en kunne ha nytte av tilsvarende undersøkelser her i landet. Det er i og for seg noe av det samme som amerikanerne tidlig kom fram til, og som bl.a. Lionberger beskriver i sin bok der han viser hvordan amerikansk rådgivingstjeneste aukte sin effektivitet enormt når de kom fram til andre metoder for å få plukket ut de riktige "lay leaders" som han kaller de lokale kontaktene.

Ved andre undersøkelser i Tyskland, har de gått inn på spørsmålet om betydningen av de økonomiske overveielser ved av-gjørelsen av forskjellige spørsmål. Det er for så vidt en del av den problematikk som vi har behandlet når vi har sett på sammenhengen mellom produksjonsenheter og konsumsjonsenheter i jordbruket. Det kan stille seg svært forskjellig i ulike

grupper og distrikter hvor dominerende de økonomiske overveielserne er ved avgjørelsen av om de skal gjøre bruk av rådgivningstjenesten og dens råd. Alt etter ulikheter i utdanning, tradisjoner og verdiorientering, vil folk legge til grunn svært ulike motiver ved sine disposisjoner, også ved disposisjoner som tilsynelatende skulle vært diktert av økonomiske effektivitetsomsyn.

Den typen prøvebruksverter som en til å begynne med hadde plukket ut i Tyskland, og like ens studenter og rådgivingsfunksjonærer har ofte vanskelig for å ta betydningen av slike variasjoner heilt alvorlig. Det er igjen den berømmelige reaksjonen som vi er vant med, at vel, det er visse sånne sosiologiske eller sosiale fenomen, sånne menneskelige problem og faktorer som kommer inn ("i tillegg til de faglige", blir det gjerne sagt!) og som en i grunnen bare må konstatere at er der, men som en ikke er i stand til å ta noe særlig omsyn til. De betrakter slikt som hindringer som må overvinnnes, slik at det er de økonomiske overlegningene, og det vil da gjerne si de faglig forsvarlige driftsøkonomiske momentene som når alt kommer til alt, skal slå igjennom.

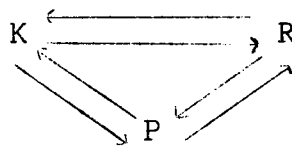
Rheinwald har et eksempel på at dette ikke er realistisk fra situasjonen rundt Hohenheim, som vi sikkert kunne finne tilsvarende her i landet. I et område med bruk på gjennomsnittlig 80-120 dekar, der de fleste har en 25-hesters traktor, holder bøndene nå på med å skifte over til større traktorer med fleire hestekrefter. Det har ikke vært lett, teknisk og økonomisk, å få noen særlig god grunnngiing for dette, og Rheinwald meinte at han hadde fått et argument som kunne telle kanskje for fleire, da en produsent hadde sagt rett ut at "jeg må ha en svær traktor, for ellers kjører de andre forbi meg når vi skal til byen med kål." En kan trekke på skuldrene av det og nekte å godkjenne at iallfall norske bønder reagerer så "narraktig", men at spørsmålet om traktoren, og kanskje særlig den store, kraftige traktoren, som prestisjesymbol, som statussymbol, som et middel til å hevde seg, til å auke sin status, kommer inn i bildet ved sida av de reint økonomiske overlegningene, det er iallfall forholdsvis klart.

Klarleggingen av slike forhold er av betydning for rådgiveren for at han og bonden skal snakke samme språk når en drøfter ulike problem. Og her tror jeg en må kunne si at det, dessverre kanskje, ofte er slik at selgerne for mange traktor-firmaer og maskinfirmaer fortære tilegner seg en del av den psyko-sosiologiske kunnskapen som kan være av betydning i slike situasjoner enn tjenestemennene i den landbrukstekniske og den landbruksøkonomiske rådgiving. Og det er ikke sikkert at det er bare en fordel ved de avgjørelsene som treffes!

Det som er blitt en hovedsak i den samfunnsvitskaplig funderte rådgivingslære, både i Europa og i Amerika, er å betone betydningen av rådgivingssituasjonen, av den situasjon der rådgivingen skjer. Den kan defineres som alle de forhold og faktorer som virker inn på en avgjørelse, faktorer av samfunnsmessig karakter, organisasjonsmessige forhold, sosiale, økonomiske og kulturelle forhold som omgir praktikerens i hans virke, og er av betydning for hans vurdering, som virker sammen med forhold av meir individuell og teknisk art som praktikerens og hans bedrift presenterer seg med overfor den faglige rådgiver. På tilsvarende måte vil også rådgiveren, med sin sosiale, utdanningsmessige og kulturelle bakgrunn, og hans personlige egenskaper, representere en spesiell side ved rådgivingssituasjonen som det må legges vekt på. Det er tydelig at ulike personlighetstyper, ulike rådgivere med ulik motivasjonsstruktur, kan oppnå svært ulike resultat i rådgivingssituasjoner som ellers er svært like.

Ved en forenkling av dette forholdet har Rheinwald laga en liten figur, en firkant, der han setter Problemet (P), Rådgiveren (R), og Klienten (K) i hvert sitt hjørne.

Fig. II. Rådgivingssituasjonen.

Han meiner da at det foregår et vekselspill mellom disse tre komponentene i rådgivings situasjonen. De to, rådgiveren og praktikerens, som her er kalt klienten, de skal løyse problemet i fellesskap. Forutsetningene for at en slik situasjon skal kunne oppstå og at løysinga skal komme i stand, vil for det første være at klienten blir oppmerksom på problemet og for det andre at han har et motiv for å innvirke på problemet, til å gjøre noe med det, forsøke å løyse det. For det tredje må rådgiveren kunne representere en mulighet for klienten til å få ytterligere kunnskap, ytterligere opplysning om hvordan han skal løyse problemet, på basis av de informasjonene som han gir om problemet. Det vil gjerne være slik at det først er oppstått dette forholdet mellom klienten eller praktikerens og problemet, og at det så blir presentert for en rådgiver. Men for at rådgiveren skal kunne gjøre noe må også han sette seg inn i problemet. Han må få informasjon, og han må sjølv være i stand til å gjøre bruk av de informasjonene fra klienten som han får.

Hvis en så skal belyse dette nærmere så kan det være grunn til å gå inn på fleire sider av det, t.eks. hva slags problem en kan tenke seg oppstår; det vil jo kunne dekke heile det landbruksfaglige spektret. Det gjelder hva slags klienter en kan ha med å gjøre, hva slags kategorier av personer, av rolle innehavere, er det en har forbindelse med, og hva slags forutsetninger må de ha de som skal løyse oppgavene. Skal vi skaffe oss innsikt i og forståelse for heile rådgivings situasjonen, så er vi nødt til å analysere alle disse faktorene.

Rådgivingsklientellet er en meget sammensatt gruppe. Teoretisk ville vi vel lett kunne godta den situasjonen vi hadde her at praktikerens presenterer seg for rådgiveren med det problemet han allerede har, men i praksis er det vel ikke svært ofte en står overfor den situasjonen. For det første er det svært store variasjoner med omsyn til hvorvidt praktikerne er oppmerksomme på problema som det kan egne seg å søke råd for å kunne løyse, og for det andre er det minst like store variasjoner når det gjelder deres motivasjon til virkelig å søke å løyse disse problemene. Og det har jo vært diskutert atskillig blant informasjons-, rettleiings- og rådgivingsfolk, alt etter hva de har

valt å kalle seg, dette spørsmålet om hvem det er de skal ta sikte på med sin virksomhet. Er det de som er mest motivert, eller er det de som er minst motivert til å søke kontakt med rådgivingsvirksomheten? Skal en legge vekt på utdanningsnivå og søke å nå fram til dem som det er "noen vits i" å nå fram til, som det heiter, som en virkelig kan oppnå noe resultat ved å nå fram til og som frivillig gir seg inn på et samarbeid, eller skal en også sette inn apparatet mot problemer som en veit eksisterer, men som vedkommende praktiker ikke enda er oppmerksom på, eller ikke er motivert til å løyse? Det er jo ting som en, enten en gjør det bevisst eller ikke, tar standpunkt til ved oppbygging av en rådgivingstjeneste. Ved utvelgning av folk og ved utvelgning av organisasjonsform og metoder som blir brukt, så tar en jo standpunkt til i hvilken utstrekning en vil kunne dekke de forskjellige typene av klientell med den rådgivingstjenesten en organiserer. Sjøle den filosofiske siden ved hva som skal være rådgivingens målsetting skal vi hoppe forholdsvis lett over, i denne forbindelse i alle fall. Men som vesentlige trekk i dette med rådgivingsklientellet, hva som er problematisk i rådgivingssituasjonen og som refererer seg til klientellet, kan vi jo ta med faktorer som manglende utdanning, manglende informasjon om ting som utdanningen heller ikke ville omfatte, dette med tradisjons- og vanebindingen, prestisjeproblemet, den vekt som legges på sjølkjensle og å bli akseptert og sett opp til av andre, alle disse ting har betydning for analyse av rådgivingssituasjonen på klientellsiden.

Når det gjelder den andre siden, rådgiversiden, så vil også den institusjon og de personene som opptrer og kommer inn i rådgivingssituasjonen kunne tenkes å være nokså ulike, og kan godt gjøres til gjenstand for analyser. Det er spørsmål om den kunnskap de har, den organisasjon de har bak seg, og også om rådgivingens tradisjon, foruten personlighetsegenskaper ved den enkelte. Opp til forholdsvis nylig - og en kan vel i alle fall i de fleste vesteuropeiske land si fremdeles - er rådgivingstjenesten og rådgiverne sterkt sak- eller problemorientert. Både i sin utdanning, i den støtte de har i form av informasjon

som tilflyer dem, så er de orientert mye meir i retning av problemet enn i retning av klienten, for ikke å snakke om at de er svært lite orientert i retning av en analyse av heile rådgivingssituasjonen og hva slags komponenter som virker inn på de forskjellige leddene her.

Mange vesteuropeere og også nordmenn som har besøkt U.S.A. for å dra rundt på studiereiser og se på hvordan amerikansk rådgivingstjeneste fungerer, har i seinere tid festa seg ved at de synes amerikansk rådgivingstjeneste er for lite sakorientert, at mange av rådgiverne har for dårlige "faglige" forutsetninger for å løyse mange av de tekniske problemene; mens det er blitt lagt en stigende vekt på evnen til å behandle mennesker, evnen til å sette seg inn i vedkommendes produksjons- og familiesituasjon, for å vurdere deres muligheter for å gjøre bruk av råd. Hvis dette er rett, skulle det tyde på at de er kommet dels lenger i retning av det som Rheinwald setter opp som ønskelig i utviklinga av rådgivingstjenesten, i det han ser det som lettere å råde bot på mangler når det gjelder teknisk innsikt enn når det gjelder forståelse av sjøle rådgivingssituasjonen.

Mye av den sak- eller problemorienterte tradisjonen refererer Rheinwald tilbake til kjente tyske landbruksvitskapsfolk som Thaer, Thünen og Liebig, og han har også her skissert situasjonen ved en enkel skisse der den sakorienterte tradisjonen blir karakterisert ved tolkingen av jordbruksproblemet som et problem som kan løyses med utgangspunkt i jordbruks-, produksjons-enheten, garden, og ved å se på den som et økonomisk foretak. Det vil da vise seg på den måten at en setter garden (G) i sentrum, og vurderer problemene ut fra hva som virker inn på den. Det kan være naturgrunnet (N), det kan være økonomien (Ø), markedskravene o.s.v., og det kan, i rettferdighetens navn, også være bonden (B), men da gjerne i den forstand at en vurderer han som produksjonsfaktor, hvor mye arbeidskraft han kan sette inn, hvor stor dyktighet han har til å løyse de problemene som skal løyses på denne garden. Det er tydelig at bonden her bare går inn som en komponent i en helhetssituasjon der det er garden, løysinga av problemene på

garden, som er det sentrale, og der oppmerksomheten er retta mot G-en her og mot P-en i den forrige figuren som det sentrale.

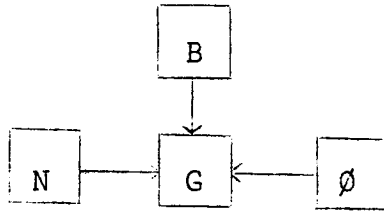

Fig. III.

Den andre situasjonen som Rheinwald kaller den samfunnsvitenskaplige, setter, grovt sett, bonden, eventuelt da også med å trekke inn hans forskjellige referansegrupper og tilknytninger, hans familie o.s.v., i sentrum, og lar de andre faktorene komme inn som ting som alt er med i betraktningen, det er naturressursene, det er økonomien, det er produksjonsenheten, garden, som kommer her nede, og så tillater en seg å ta inn et fjerde punkt her oppe som en bruker en S for, "Sosiale faktorer", forhold i bondens omgivelser, i den samfunnssituasjon han står i o.s.v., som innvirker på bonden som den som treffer beslutningene og avgjørelsene på bruket.

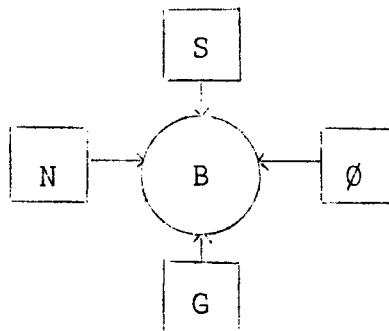

Fig. IV.

Dermed er jordbruksproblemet og sjøle problemet om jordbrukets tilpassing blitt forskjøvet ganske radikalt, fra å være et spørsmål om tilpassing av forskjellige faktorer til løysing av gardens problem, med slike spørsmål først og fremst, som hva slags foring som skal følges, hva slags driftsbygning en

skal ha, hvilken gjødselplan som skal legges o.s.v., alt det som vi tradisjonelt kjenner som det sakbetonte i heile spørsmålet om jordbrukets produksjonsmessige problem. Dette er nå blitt redusert, riktig nok til en viktig komponent, men likevel bare til en komponent som virker inn på bonden. Istedenfor å løyse gardens problem er en nå blitt orientert i retning av å løyse bondens problem, og da knytter vi fort sammen de ting som vi var inne på i en tidligere time, at det er ikke sikkert at bonden og bondefamiliens problem i enhver samfunnssituasjon, kan løyses utelukkende eller med hovedvekt på dette med garden, i alle fall ikke garden som produksjonsenhet i tradisjonell forstand. Da stilles vi overfor den utfordring at det kan tenkes at deler av løysinga av bondens og jordbrukerfamiliens tilpassingsproblem i samfunnet kan ligge utafør det som vi tradisjonel har sett på som garden og de landbruksfaglige problemene. Det kan være inntektsmuligheter utafør bruket. Det kan være det såkalte tredje alternativ med utnyttning av nye ressurser som i og for seg også godt kan komme inn som del av garden, iallfall hvis det er på det arealet som en har disponert før - til å bygge hytter o.l. En vil da stå overfor behovet for å måtte se i sammenheng hva som er hele jordbrukerfamiliens situasjon, hva bonden vil legge vekt på i vurdering av de forskjellige løysingsalternativ som byr seg fram i beslutningsprosessen. Og skulle det være slik at våre landbrukspolitikere og vår landbruksetat, våre rådgivere og våre landbrukslærere, virkelig står overfor en utfordring av den karakter som Rheinwald har beskrevet, så blir det jo fort et alvorlig spørsmål om hvor stort har vi råd til å la dette "tidslaget" bli når det gjelder anvendelse av samfunnsvitskaplige betraktningmåter på jordbruksproblemet, hvor langt vi kan tillate at det blir utsatt å trekke inn samhandlings- og familieanalyse på line med driftsanalysen. Altså blir inntaket til forståelse av jordbruksproblemet etter dette ikke bare eller først og fremst forståelse av de produksjonstekniske faktorene på bruket, skjønt ingen vil avskrive det. Alle vil rekne det som vesentlig også i framtida, men ikke som enerådende. Det vil bli bondens tolking av naturtilgangene, kulturen og økonomien slik disse faktorene møter han på gardsbruket som vil bli avgjørende for det problem han presenterer for rådgiveren, eller som råd-

giveren bør være forberedt på å være i stand til å være med å definere for bonden.

Det er sikkert en del som vil stille seg i forsvarsstilling hvis de oppfatter det som er sagt her som en anklage om at rådgiveren inntil nå ikke har lagt tilstrekkelig vekt på det sosiologiske synspunkt. På samme måte vil sikkert amerikanske rådgivere stille seg i forsvarsstilling hvis det av tekniske eksperter på de forskjellige områdene som måtte besøke dem fra europeiske land og finne ut at deres innsikt i mange sider av problemet er for liten. Vi må også her være villige til å vurdere problemet i sammenheng og ikke la dette slå ut fra det ene ekstremitet til det andre. Men jeg tror Rheinwalds beskrivelse av denne situasjonen har noe vesentlig for seg. Vi har vel i vår sakorientering i rådgivingstjenesten vært nokså mye opptatt av en problemstilling som bygde på at beslutningen som ble truffet på garden, beslutningen ble truffet ut fra hva som var økonomisk lønnsomt, hva som var driftsøkonomisk riktig på basis av produksjonsfaktorene, og at da denne B-en - som en av produksjonsfaktorene - måtte være i stand til å tilpasse seg til dette.

Når vi lar denne trekanten komme inn i bildet og konsentrerer oss om bonden som problemløser eller decision maker, den som tar avgjørelsene, så er vi nødt til å få en sterkere betoning av de ulike faktorene som bonden legger vekt på i sine avgjørelser. Det som vi da vil konkludere med når det gjelder samfunnsvitskapenes mulige bidrag til å bygge opp en funksjonelt riktigere rådgivingstjeneste, er sjølsagt ikke at en skal avskaffe den teknisk-naturvitenskapelige og driftsøkonomiske orienteringen som hittil har dannet grunnlaget for rådgivingstjenesten, men at en kan utfylle den og komplettere den med relevante sosiologiske informasjoner. En kan trekke inn i bildet slike kunnskapsfelt som en ikke har hatt muligheter for å trekke inn før. I den utstrekning vi har trukket inn slike faktorer, så har vi gjort det på en tilfeldig, usystematisk måte som er meir i slekt med den tradisjonelle måten å løse også de produksjonstekniske problema på, enn de er i slekt med den vitenskapelig funderte måten å løse problem på. Det er også klart at hvis en går inn på den tankegangen som her er lagt til grunn, så vil

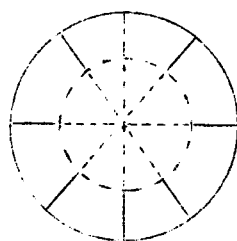
også problemsiden bli influert, for problemfeltet må nødvendigvis bli noe annerledes av utseende i situasjonen på Figur IV enn i situasjonen på Figur III. Feltet kan bli vurdert på mange måter, men det kan bli deler av det som sto sentralt i det gamle problemfelteet som blir mindre sentralt, og kanskje taper noe av sin betydning.

V. FORMELLE ORGANISASJONER I BYGDENE.

Formelt organiserte grupper og organisasjoner i bygdesamfunnet har vesentlig betydning både som redskaper for løysing av konkrete, instrumentelle problem, og som bidrag til en urbaniseringsprosess som bygdene gjennomgår. Mens det gamle bondesamfunnet var prega av uformelle sosiale grupper, så har de formelt organiserte frivillige organisasjonene, i landbruket først og fremst de faglige, næringspolitiske og økonomiske organisasjonene, vært vesentlige bidrag til å gjøre det lettere for bøndene og bygdefolket å tilpasse seg til den måten å løyse problem på som blir nytta i et industrisamfunn, i et arbeidsdelingssamfunn. Sjøle eksistensen av formelle organisasjoner på frivillig grunnlag bygger på to sentrale forutsetninger som funksjonell differensiering og koordinering, som begge er sterke elementer i et instrumentelt orientert samfunn, som vi har i bysamfunnet og i lokalsamfunn i det moderne velferdssamfunnet, der orienteringen i så mye høyre grad får en instrumentell og mindre en integrativ karakter.

Mye av det sosiologiske utgangspunktet i arbeid med organisasjonsproblem i landbruket, minner om situasjonen som vi snakka om med rådgiving. Hvis vi tar for oss landbrukets samvirkeorganisasjoner så har vi der hatt et utgangspunkt, en tradisjonell vurdering på basis av at de er redskaper som er oppretta for å løyse bestemte instrumentelle oppgaver for det enkelte gardsbruk. Og det har vært landbruksøkonomiske teoretikere som har gått så langt som til å si at det er garden som er medlem, og ikke bonden. Som sosiologer kan vi gjerne si, all right, vi kan bygge videre på den forutsetningen, eller vi kan bygge videre på en annen forutsetning, det er ikke avgjørende for oss. Forskjellen blir bare den at i det første tilfellet aksepterer en den reindyrka økonomiske vurdering av at det er deler av gardsbruket som er medlemmer i organisasjonen, og ikke en del av bondens personlighet som direkte er engasjert som medlemsenhet. Da vil bonden se seg i en representantrolle for garden når han står som medlem i organisasjonen.

Den amerikanske landbruksøkonomen Richard Philips videreførte en del av det den russisk fødte Emelianoff arbeidet med, og som jeg stifta nokså grundig bekjentskap med i min tid som student ved høgskolen. Emelianoff var da Aresviks favoritt i arbeidet med utledning av samvirketeorier på økonomisk grunnlag. Han understreka sterkt dette at en ikke skulle betrakte landbruksorganisasjonene verken som økonomiske foretak eller som personorganisasjoner, men som felles underavdelinger av de foretak som gardsbruket utgjør. Og så gjør da Philips den lille saken her, han lager denne sirkelen med sektorer, der hver sektor er et gardsbruk. Den delen av sektoren som befinner seg innafor den undre stipla sirkelen, det er den delen av gardsbruket som er med i samvirkeorganisasjonen, og den indre sirkelen er altså sjøle samvirkeorganisasjonen.

Figur V.

Det er i og for seg veldig lett å følge utviklinga hvis en tar merieribruket som eksempel. Der flytta en over en del funksjoner fra gardsbruket til meieriet, ved at det var en del av det som skjedde på garden som ble integrert i organisasjonen. Vi har som sosiologer ikke noen vanskeligheter med å tilpasse våre problemstillinger til et slikt analyseskjema. Om det er det beste det kan diskuteres. Jeg har brukt det som utgangspunkt bl.a. i en gjesteforelesning som er stensilert i heftet "Landbrukssamvirkets sosiale struktur og funksjoner."

Det er andre muligheter som kan være like fruktbare, men denne viser en god del sentrale trekk i forholdet mellom bonden, gardsbruket og organisasjonen. Den forklarer også noe av det som er vanskelig å forklare for mange av samvirkepionérene, nemlig at en blir stående overfor et annengenerasjonsproblem, en blir

stående overfor den situasjon at idealtistiske appeller til yngre bønder om å slutte opp om samvirkeorganisasjonene og være solidariske, er så langt mindre virkningsfulle enn pionerene og agitatorene trodde de ville være. Her vil en også se at ulikheten i størrelse på sektorene, demonstrerer forskjeller i interesse i samvirkeorganisasjonene, det kan demonstrere forskjellen i betydning av den produksjonsgreina som vedkommende organisasjon tar seg av o.s.v. Og den kan vise at det kan være krefter som trekker utover i retning av at det enkelte bruk kan trekke seg ut av organisasjonen hvis de økonomiske funksjonene som blir sett på som de primære for bruket, ikke blir dekket tilfredsstillende av organisasjonen. Altså vil dette, i og for seg, reindyrka økonomiske resonnementet avgrense feltet som sosiologen kan operere på, men likevel vil det stå igjen, at det er ikke garden sjøl som kan reagere automatisk på hvorvidt funksjonene er oppfylt eller ikke. Det er bonden som representant for garden som må vurdere om denne delen av hans sektor er like godt ivaretatt som de samme funksjonene kunne bli ved en alternativ markedsføring på vedkommende bruk. Og da kommer heile det kompliserte spektret av personrelasjoner inn i form av relasjoner mellom representantroller. Det vil da være galt på mange måter av bonden som møter som representant på årsmøtet i meieriet ikke å legge vekt på det økonomiske resultatet for bruket. Det er som representant for bruket han er der, og det er virkningen på melkeproduksjonen som skal være det avgjørende, og jeg tror nok en forholdsvis lett kan slå fast det at bønder som møter på et meierimøte er langt meir opp-tatt av og konsentrert omkring de faktiske resultater av virksomheten enn om de møter på et møte i en organisasjon som t.eks. bondelaget, der et langt videre spektrum av vurderinger kommer inn, langt fleire faktorer kommer med i det feltet som skal analyseres. Likevel hindrer ikke det at de også her er influert av sine sosiale omgivelser, de er influert av de normene som gjelder i deres omgivelser, og ikke minst vil det vise seg ved utviklinga av organisasjonene i retning av store sammenslutninger, med stor avstand - både sosialt og geografisk - mellom den enkelte produsent og det sted der avgjørelsene i organisa-

sjonene treffes. Ikke minst ved den prosessen vil det oppstå ei lang rekke sosiale funksjoner som en kan kalle sekundære i forhold til de økonomiske oppgavene som organisasjonene har, men som likevel, iallfall på lang sikt, må løyses hvis organisasjonene skal fortsette som frivillige organisasjoner. En god del av de sosiale funksjonene vil på lokallagsplanet - et lite lokalt samvirkelag der alle kjenner alle - være latente og bli dekket gjennom uformelt samvær, gjennom kontakt som skjer uten spesielt sikte på t.eks! å informere den enkelte produsent om faktiske ting som er skjedd i organisasjonen.

En del av disse latente funksjonene vil bli manifesterede oppgaver som ledelsen i organisasjonene er nødt til å vurdere og ta seg av den dagen da det formelle organisasjonsmessige apparatet er blitt så komplisert, og avstanden mellom den enkelte garden og den enkelte representanten for garden og det sted i organisasjonen der beslutningene treffes er blitt så stort at den enkelte ikke lenger har oversikt. Da blir det nødvendig å trekke inn informasjon, da blir det nødvendig - og det er det mange som da gjør uten noen spesiell samfunnsvitenskapelig innsikt i det - å sette i gang propaganda og agitasjon.

Men skal disse funksjonene virkelig dekkes på lang sikt, så må de inngå som integrerende del av sjøle virksomheten til organisasjonene. Da må det bygges inn i strukturen for organisasjonen, også elementer som gjør det mulig å dekke slike funksjoner. Da kan ikke organisasjonene bare bygges opp med sikte på å markedsføre melk og selge egg; de må også bygges opp med sikte på å ha kanaler for informasjon, for reaksjoner, forslag og impulser mellom de forskjellige strata i organisasjonen åpen. Den muligheten som er til stede for at en iallfall ei tid kan unngå dette, det er hvis organisasjonen virkelig blir en institusjon som faktisk er uten konkurrenter, uten alternative markedsføringsmuligheter for produktene. Men sjøl da vil en effektiv funksjonering på lang sikt forutsette at en er i stand til å rekruttere rolleinnhavere til de forskjellige tillitsmannsrollene som en er nødt til å bygge på innafor organisasjonene. Det vil være en forutsetning at de mellommenneskelige problemene som vil oppstå på grunn av avstand, på grunn av

manglende evne til å forstå hverandres problemer på det sentrale og det lokale plan, kan handteres på en eller annen måte.

Vi har mange eksempler på at en organisasjon som i en viss periode kan fungere utmerket ved å løyse sine økonomiske oppgaver, men som over lengre tid neglisjerer de integrative funksjonene, vil klikke. Det vil ikke være mulig å opprettholde motiveringa hos de enkelte produsentene til å fortsette som medlemmer, til å ta på seg de byrdene som medlemskapet fører med seg, til å sørge for at samhandlingssystemet i det heile tatt kan holdes oppe. Da kan det jo være forskjellige ting som skjer.

Sjøl økonomer som har analysert disse forholdene har kommet til den konklusjon at de årsakene som t.eks. i U.S.A. der vi har flest undersøkelser igjen, mest ofte fører til at en samvirkeorganisasjon ikke klarer seg, de ligger på det sosiologiske plan meir enn på det økonomiske. En konklusjon som den amerikanske økonomen Kenneth Boulding trakk i sin bok "The Organizational Revolution" lød kort og godt slik: "Årsakene til suksess eller feilslag for samvirkeorganisasjonene i forskjellige omgivelser er sosiologiske heller enn økonomiske, og mye meir forskingsarbeid må utføres på dette problemet".

Det er altså igjen problem som er tatt opp og der en har et visst arsenal av kunnskaper å bygge på, men der ikke minst diffusjonsproblemet igjen stiller seg hindrende for at de kan få de konsekvensene som vi sannsynligvis burde ha for praktisk organisasjonsarbeid. Det er klart at sjøle den samfunnssituasjonen som organisasjonene fungerer innafor innvirker sterkt på deres muligheter for å løyse problemene på en økonomisk og sosiologisk riktig måte. Hvis vi velger slike abstraksjoner og utgangspunkt som de økonomene jeg nevnte, med at egentlig er ikke organisasjonene et foretak, men en felles underavdeling av foretak, så fører det til problemer i forhold til de reglene som gjelder i samfunnet og den konkurransesituasjonen som de enkelte organisasjonene kommer i forhold til andre instanser som opererer på det samme marked. Når en skal operere sammen med aksjeselskaper i markedsføring av et produkt t.eks.,

så må organisasjonene i stor utstrekning tilpasse seg samme struktur for sine beslutninger, samme atferd som aksjeselskapene - som jo er økonomiske foretak - viser i markedsføring. De vil da lett bli going concerns, institusjoner som sjøl blir opptatt av hvordan skal organisasjonens problem egentlig løyses, istedenfor å være opptatt av hvordan skal problemet for den enkelte medlemsenhet løyses. Dette er ett av de problem som gjør samvirkeforskningen både økonomisk og sosiologisk nokså vanskelig. Organisasjonene må rett og slett utgi seg for noe annet enn det de egentlig i sin natur er for å løyse en del av sine oppgaver i markedet og i markedssituasjonen.

Det har vært mye diskutert om to sider ved organisasjonene som jeg kort må berøre her, det ene er den demokratiske oppbyggingen, dette med om det skal være ett medlem, én stemme i samvirkeorganisasjonene o.s.v. Hvis en godtar slike utgangspunkt som økonomene har lagt opp her så blir ikke det noen sjølsagt forutsetning. Hvis det er representanter for medlemsenheten av forskjellig størrelse og med forskjellig interesse i organisasjonens virksomhet som møtes, da er det ingen diskriminering mot den ene at den andre har dobbelt så stor stemmerett. Her har det en nokså stor konsekvens om en ser på organisasjonen som en personsammenslutning; da vil det stri mot våre normer og standarder å godta at en storbonde skulle ha tre ganger så stor stemmerett som en småbruker. Men hvis vi betrakter det på den måten her vil det være nokså urimelig at ti representanter for medlemsenheter som kanskje dekker nesten heile sirkelen, bortsett fra en liten sektor som er delt opp på hundre små medlemmer, skal kunne bli fullstendig nedstemt og ikke i realiteten ha noen som helst innflytelse på hvordan heile sirkelen fungerer.

I store trekk kan en si at en i praksis løyser dette problemet innafor landbrukssamvirket, og i alle fall i norsk landbrukssamvirke ved at vi trass i alt har forholdsvis homogen medlemsstruktur innafor organisasjonene. Men dette er blitt akutt i ei rekke samvirkeorganisasjoner innafor andre felter, og også i landbrukssamvirket i andre land der det er større spesialisering i jordbruksproduksjonen, større forskjell på bruksstørrelser o.s.v. Vi har også eksempler på at problematikken

er kommet opp innafor en del av våre egne samvirkeorganisasjoner.

Det andre som er gjort til et vesentlig punkt og som sosiologisk er enda meir interessant, det er spørsmålet om varebasisoppbygging eller generelle samvirkeorganisasjoner. Vi har jo sterkt spesialiserte omsetningsorganisasjoner basert på den instrumentelle funksjonen som organisasjonene har. Det viser seg også sosiologisk å ha veldig gode begrunnelser i at de disintegrerende kreftene som gjør seg gjeldende i denne sirkelen blir så langt sterkere hvis en opererer med generelle organisasjoner med svært mange funksjoner der de enkelte medlemsenhetene naturlig kan ha svært ulike interesser. Når så mange av de idealistiske drømmene om samvirkesamfunn fra Robert Owen og andre ikke har vist seg å kunne oppfylles, så ser det ut til å være fordi at de har støtt an mot noe av en sosiologisk lovmessighet om at det ikke vil være mulig å gi en slik frivillig organisasjon en tilstrekkelig fast, formell struktur til å kunne løyse problemene når den skal konkurrere i et marked. Det vil ikke være mulig å tilgodese det omsynet hvis den skal være bygd på så stor heterogenitet, så stor ulikhet i interesser og oppgaver som en svært allsidig samvirkeorganisasjon vil være. Vi har mellomledd, mellomløysinger her, det er en del samvirkeorganisasjoner som kan markedsføre en del produkt og også på samme tid være innkjøps- og kredittorganisasjoner for en del formål, men det viser seg ofte å føre til ganske store problem, og de eksempla vi har på fullstendig, så å si total samvirkeorganisering av jordbruksdrift, har ikke under forhold der de enkelte produsenter står noenlunde fritt, vist seg å slå til.

Vi har her bare streifet en del trekk som jeg synes er vesentlige ved noen av de viktigste organisasjonene i bygdesamfunnet og trukket fram noen av de sosiologiske betraktningmåtene som kan gjøres gjeldende i den anledning. Det kunne bare bli som eksempler i håp om at det iallfall delvis kan gjøre det lettere å knytte en del av det vi tidligere var inne på, om oppbyggingen av kategorier og analysesystemer for menneskelig samhandling, til problemer som vi står overfor i praksis.

For meg falt det da naturlig å se litt på en del sider ved samvirkeorganisasjonene enda om vi sjølsagt godt kunne valt heilt andre eksempler.

Litteraturliste.

1. Aubert, Vilhelm: Sosiologi, Universitetsforlaget 1964, 221 s.
2. Aubert, Vilhelm og Gustav Karlsen: "Flytting fra utkanten", Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3, 1965, s. 182-211.
3. Grande, Odd og Olav Skårdal: "Innføring i sosiologi", Skrift nr. 4 fra Avdeling for bygdesosiologi, N.L.H., 1959, stensilert, 100 s.
4. Grande, Odd: "Sosiale omskifte i bygdesamfunnet", Skrift nr. 8 fra Avdeling for bygdesosiologi, N.L.H., 1961, stensilert, 147 s.
5. Grande, Odd: "Landbrukssamvirkets sosiale struktur og funksjoner", Skrift nr. 13 fra Avdeling for bygdesosiologi, N.L.H., 1962, stensilert, 37 s.
6. Grande, Odd: "Bondesamfunnet og framtidsbygda", artikkel i Syn og Segn, hefte 1962, 9 s.
7. Rheinwald, H.: Rådgiving i landbruket. Et sammendrag av gjesteforelesninger og seminar i Oslo og Ås 9.-11. mars 1964, oversatt og redigert av amanuensis Helge Solli, Skrift nr. 16 fra Avdeling for bygdesosiologi, N.L.H., 1964, stensilert, 25 s.
8. Petrini, Frank: Landsbygdssociologi, Stockholm 1961, 128 s.
9. Solli, Helge: "Bygdesamfunnet - utvikling eller avvikling", Tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3, 1965, s. 171-181.
10. Øyen, Ørjar: "Kan vi skapa eller endra folkemeininga med propaganda", artikkel i Syn og Segn, hefte 1964, 9 s.

(Dessuten viser en til forelesningsnotater og referater og mulig annet stoff som anvises eller utdeles under forelesningene).